

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta pedagogická
Katedra českého jazyka a literatury

Pohádky Karla Jaromíra Erbena a Matěje Mikšíčka

Bakalářská práce

Zuzana Holmanová

Specializace v pedagogice, obor Český jazyk se zaměřením na vzdělávání

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Viktor Viktora, CSc.

Plzeň, 2014

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně
s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

Plzeň, 12. března 2014

.....
Zuzana Holmanová

Poděkování

Děkuji vedoucímu bakalářské práce Prof. PhDr. Viktoru Viktorovi, CSc. za hodnotné rady a připomínky při zpracování bakalářské práce.

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI
Fakulta pedagogická
Akademický rok: 2012/2013

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE
(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Zuzana HOLMANOVÁ**
Osobní číslo: **P11B0628P**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Český jazyk se zaměřením na vzdělávání**
Název tématu: **Pohádky Karla Jaromíra Erbena a Matěje Mikšíčka**
Zadávající katedra: **Katedra českého jazyka a literatury**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

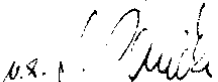
1. Porovnat oba autory jako typy sběratelů pohádek.
2. Zaměřit pozornost na výskyt a četnost kouzelných prvků, náboženské zaměření autorů, charakteristiku postav a prostředí.

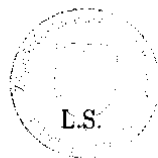
Rozsah grafických prací:
Rozsah pracovní zprávy:
Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná**
Seznam odborné literatury:

ERBEN, K.J. *České pohádky*. Praha : Odeon, 1970.
MIKŠÍČEK, M. *Nejkrásnější pověsti české II*. Praha : XYZ, 2007. ISBN
978-80-87021-55-2.
Lexikon české literatury : Osobnosti, díla, instituce. 1. A-G. 1. vyd. Praha : Academia,
1985.
Lexikon české literatury : Osobnosti, díla, instituce. 3/II. P-Ř. 1. vyd. Praha :
Academia, 2000.
DOLANSKÝ, J. *Karel Jaromír Erben : studie s ukázkami z díla*. Praha : Melantrich,
1970.

Vedoucí bakalářské práce: **Prof. PhDr. Viktor Viktora, CSc.**
Katedra českého jazyka a literatury

Datum zadání bakalářské práce: **27. března 2013**
Termín odevzdání bakalářské práce: **15. dubna 2014**

Doc. PaedDr. Jana Coufalová, CSc.
děkanka

Prof. PhDr. Viktor Viktora, CSc.
vedoucí katedry

V Plzni dne 11. října 2013

Obsah

1. Úvod	3
2. Představení autorů	4
2. 1. Matěj Mikšíček	4
2. 2. Karel Jaromír Erben.....	6
2. 2. 1. První pohádky.....	7
2. 2. 2. Další pohádková tvorba	8
3. Skupiny témat	10
3. 1. Překonávání nástrah během cesty.....	10
3. 2. Pomoc nadpřirozených postav	11
3. 3. Potrestání hříšníka, někdy i jeho napravení.....	13
3. 4. Cesta k poučení.....	17
3. 5. Cesta za pomstou/odplatou.....	19
3. 6. Dodržení/porušení slibu.....	20
3. 7. Získání/vysvobození princezny	20
3. 8. Mikšíčkovy příběhy s charakterem pověstí	21
4. Základní motivy.....	21
4. 1. Cesta	22
4. 2. Ztracení.....	24
4. 3. Poklad.....	25
4. 4. Pomsta	26
4.5. Slib.....	27
5. Prostředí.....	28
5. 1. Karel Jaromír Erben.....	28
5. 2. Matěj Mikšíček	29
6. Ženské postavy	29
6. 1. Mladá dívka	30
6. 2. Matka	31
6. 3. Manželka, vdova.....	32
6. 4. Zlá bába	32
6. 4. Hodná babička	32
6. 6. Princezna, královna	33
7. Nadpřirozené postavy	34
7. 1. Víly, divé ženy a podobně	34
7. 2. Kouzelná babička/zlá babice/jezinky	35
7. 3. Černá a bílá paní, duchové/andělé.....	35
7. 4. Čarodějové, černokěžníci	36
7. 5. Vodník, vodnice	36
7. 6. Čert	36
7. 7. Trpaslíci	36
7. 8. Raráš, šetek	37
7. 9. Další nadpřirození muži.....	37
7. 10. Rozum, štěstí.....	37
7. 11. Draci	37
7. 12. Kouzelná zvířátka.....	38
8. Kouzelné prvky	38
8. 1. Kouzelné prvky u Erbena	38
8. 1. Kouzelné prvky u Mikšíčka.....	39

9. Náboženství	40
10. Závěr	42
11. Seznam literatury a zdrojů	43
11. 1. Literatura	43
11. 2. Časopisy	43
11. 3. Online zdroje	43
12. Resumé	44

1. Úvod

V této práci se budeme věnovat srovnání pohádek Karla Jaromíra Erbena a příběhů Matěje Mikšíčka. V první kapitole si všimneme života a díla Matěje Mikšíčka a také pohádkové tvorby Karla Jaromíra Erbena. V dalších dvou kapitolách se zaměříme na tematické okruhy a hlavní motivy pohádek obou autorů. Poté se podíváme také na ženské a nadpřirozené postavy, charakteristiku prostředí a výskyt kouzelných prvků. V poslední kapitole se budeme věnovat již pouze Matěji Mikšíčkovi a náboženským prvkům, které se v jeho příbězích objevují.

2. Představení autorů

2. 1. Matěj Mikšíček¹

Matěj Mikšíček se řadí mezi první sběratele moravských a slezských pohádek a pověstí. Propagoval česko-slovenskou vzájemnost. Byl též kulturním pracovníkem a publicistou.

Narodil se 3. 2. 1815 v Toužíně u Dačic. Zde také strávil dětství. Jeho otec byl rolníkem a poštovním doručovatelem. Po ukončení základní školy studoval Mikšíček na gymnáziu ve Znojmě a později v Hradci Králové. Jeho učiteli byl mimo jiné profesor Václav Kliment Klicpera. Zde byl také ovlivněn Kollárovou Slávou dcerou, která v něm vzbudila slovanské uvědomění. V šestém ročníku ale dostal špatnou známku z mravů a nemohl tak jít studovat filozofii.

Další vzdělání získal ve Vídni, kam odešel roku 1835 studovat chirurgii na josefinské akademii. Po dvou letech ale školu opustil, aby mohl znovu absolvovat sextu na gymnáziu v Litomyšli. Zde se seznámil s vlastenci okolo časopisu Květy. Díky jejich vlivu si přidal druhé jméno Mirovít.

Od podzimu 1938 pokračoval ve studiu v Pešti, kde při studiu ve filozofickém kursu také navštěvoval přednášky na medicíně. Zde se sblížil s mnoha Slováky, se kterými měl blízký vztah po celý život.

Později se začal věnovat také filozofickým studiím v Brně. Zde se Mikšíček seznámil s profesorem Františkem Matoušek Klácelem. Když Klácel později odjel do Ameriky, svůj vztah udržovali pravidelnou korespondencí.

Matěj Mikšíček krátce pobýval v alumnátu, a to mezi lety 1841–1842. Ten však nedokončil.

Po návratu domů se Mikšíček začal věnovat spisovatelské činnosti. Jako první vydal Sbíрку pověstí moravských a slezských, kterou tvořily čtyři svazky. Vycházela v letech 1843/44. Roku 1845 vydává další knihu, a sice Národní báchorky. V Brně pak následují Pohádky a pověsti lidu moravského.

¹ Lexikon české literatury 3, 2, s. 263-264; Humoristické listy, roč. XXXII., č. 27, s. 1; Světozor, roč. XVI., č. 51, s. 611. Dostupné z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=SvetozorII/16.1882/51/611.png>; Ecce Homo - Matěj Mikšíček. In: ČRo Brno. Dostupné z <http://www.rozhlas.cz/brno/upozornujeme/zprava/ecce-homo-matej-miksicek--1031097>

V této době také redigoval Časopis moravskoslezský pro lid. Byl rovněž redaktorem Moravských novin, Moravské Orlice, Týdeníku, Květů, Vosy, Našince či kalendáře Domáci přítel. Z důvodu finančních problémů rovněž přijal místo příročího knihkupce E. Hölzla v Olomouci. Později přešel jako podavač do Wimmerova knihkupectví v Brně.

V roce 1848 dával najevo svůj nesouhlas s březnovými událostmi a moravským politickým separatismem. Vrátil se tedy zpět do rodného kraje, aby zde pokračoval v agitaci. Krátce pobýval ve Vídni a později odjel jakožto delegát okresu Dačice na Slovanský sjezd do Prahy. Na venkově se pak snažil pro Prahu sehnat pomoc.

Poté, co na něj byl vydán zatykač, utekl Mikšíček do Dačic, kde se stal důvěrníkem místních sedláků. Poté odjel do Vídně, kde krátkou dobu pracoval jako redaktor Slawische Zeitung. Následoval pobyt na Slovensku. Tam se v letech 1848–49 podílel na organizaci výprav dobrovolníků proti Maďarům.

Zpět do Dačic se Matěj Mikšíček vrátil až na jaře roku 1849, kdy na něho byl zatykač zrušen. V roce 1852 se stal úředníkem u Severní dráhy císaře Ferdinanda a o rok později se oženil s Veronikou Vrbíkovou, která byla též horlivou vlastenkou a občas publikovala v Týdeníku.

Oba manželé udržovali korespondenci s různými významnými osobnostmi, mezi něž se řadí Josef Kajetán Tyl, Karel Havlíček Borovský, Jan Neruda či Božena Němcová.

Matěj Mikšíček se proslavil především jako sběratel pohádek a pověstí. Knižně vydával některé žánry ústní lidové slovesnosti. „Vydáváním prozaických útvarů ústní lidové slovesnosti motivoval cílem spojit poptávku po zábavném čtení s potřebou česky psané lidovýchvnné literatury.“² Čtenáře zaujal právě populárním tónem a vtípem.

První vydanou sbírkou byla již zmíněná čtyřsvazková Sbírkka pověstí moravských a slezských. Zde najdeme jak Mikšíčkova přepracování, tak překlady (např. z časopisu Archiv für Geschichte). Sbírkku pak tvoří jak pověsti o hradech a jiných známých místech, tak erbovní pověsti, pověrečné povídky či zpracování legend

V dalších sbírkách se Mikšíček věnoval především pohádkám či lidovým povídkám. Patří sem *Národní báchorky, Pohádky a povídky lidu moravského*. Byl pro ně typický jednodušší vyprávěcí styl. Často také zachovával dialektické obraty nebo lidovou

² Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce. 3. M-Ř Svazek II. P-Ř. 1. vyd. Praha: Academia, 2000, s. 264. ISBN 80-200-0708-3.

mluvu. Především na charakteristice postav můžeme pozorovat smysl pro lidový humor i autorův pozorovací talent. Jsou již také častěji uváděni ti, od nichž texty získával.

Některé pohádky byly přeloženy do němčiny a francouzštiny, a to díky Mikšíčkově dceři Marii.

Matěj Mikšíček byl ale ve své době také známý jako buditel, který měl podíl na zkvalitnění moravského divadelního života. Podílel se na pořádání českých divadelních her na telčském zámku. Podněcoval rovněž vlastenecký cítění, a to jak na rodném Dačicku, tak v Brně.

Sepsal též svůj životopis s názvem *Bublínka ze života moravského*. Pro toto dílo je typická rozvláčnost a didaktičnost.

Mikšíček vydal knižně také několik menších prací. Patří mezi ně například *Co a jak?* nebo *Škola řemeslnická*.

V rukopisu pak ještě zůstaly *Zápisky*, které obsahují důležité zprávy jak z oblasti literatury, tak z oblasti politické.

2. 2. Karel Jaromír Erben³

Osobnost básníka, prozaika, sběratele a historika Karla Jaromíra Erbena není třeba dlouze představovat. Zaměříme se na něj tedy především jako na pohádkáře.

Erben přetvářel získaný lidový materiál a dával mu takovou podobu, která přesně vyhovovala jeho představám. Postavy hrdinů popisoval spíše úsporně, pouze pomocí několika rysů. Ději nechybí dramatické scény. Jazyk je pak prostý a lehký.

Erben sbíral a zapisoval pohádky a další útvary lidové slovesnosti již od 30. let devatenáctého století. Roku 1843 si dal za cíl sepsat „*systematický obraz národa českého*“⁴. Různé sbírky písní a pohádek pak měly být přípravným materiálem pro syntetické dílo *Obyčeje národa českého*. Toto rozhodnutí ovlivnil rozvoj studia lidové slovesnosti v Evropě a především zájem bratří Grimmů o mytologii.

Hlavním výsledkem Erbenova národopisného studia je sbírka *Písně národní v Čechách*, kterou tvoří tři svazky. Je sepsána ve 40. letech a bylo zde použito i příspěvků J. Roštlapila, K. Havlíka či J. Franty Šumavského. Ve sbírce nalézáme přes 500 lyrických

³ Lexikon české literatury 1, s. 667-670; DOLANSKÝ, Julius. Karel Jaromír Erben: Studie s ukázkami z díla, s. 62-64, 329-334, 369-376

⁴ Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce. 1. A-G. 1. vyd. Praha: Academia, 1985, s. 668. ISBN 80-200-0797-0.

i epických písní, které jsou utříděné do skupin. Erben se snažil najít takové znění, které by co nejdříve odpovídalo původnímu tvaru. V roce 1860 pak vyšlo rozšířené vydání. Obsahuje již 2 200 skladeb. Součástí jsou mimo jiné i dětská říkadla, nejrůznější hádanky a hry, obřadní písně i zařkávadla. Texty jsou rozděleny do několika skupin, například podle období lidského života nebo ročních období.

2. 2. 1. První pohádky

Karel Jaromír Erben sbíral a sepisoval útvary lidové slovesnosti již během studií na vysoké škole, a to především z rodného Miletínska. S dalším sběrem mu pomáhali také jeho spolužáci a přátelé.

Ve 30. letech se Erben zaměřil právě na pohádky, jakožto nejvýraznější projev lidové slovesnosti, který je tvořen prózou. Pozoroval v nich doklady lidové fantazie, která specifikuje každý národ.

Právě z konce 30. let pochází zlomek pohádky *Očarovaný zámek*. Vypráví o zlém černokněžníkovi, který se snaží získat poklad ze zámku na dně jezera.

Dalším zlomkem je *Zrcátko*. Zde se setkáváme se zlou královnou. Ta se dozvídá, že její dcera je krásnější a proto ji začaruje. Naštěstí je tu ale princ, který princeznu vysvobodí. Krátce poté také vzniká pohádka *Zlatovlasá panna* a pohádka pro děti s názvem *Slepička a kohout*.

Další vypravování jsou spíše humoristická. Patří sem pohádky *O hloupém Kubovi*, *Škola bohatí* a *Svatý Štěpán*. Ty jsou zaměřené na povyšování lidové vtipnosti nad vrchnost, proti hlouposti lidí z maloměsta či si dobírají takové postavy, jako jsou pan farář či kostelník.

Od počátku let čtyřicátých Erben rozšiřuje svou sbírku pohádek. Dvě ukázky z rukopisu vycházejí roku 1844 v České včele. Jde o pohádky *O třech přadlenách* a *Dobře, že je smrt na světě*. Pro děj obou zmíněných pohádek je typická epická šíře. Postavy jsou zobrazovány výrazně. Nalézáme zde dialogy pro oživení děje. Jazyk je pak blízký hovorové řeči. V některých textech se objevují také zápisky v původním nářečí, například v pohádce *Jirka s kozú*. Zde jde chodské nářečí.

Roku 1842 sesbíral Erben také zvláštní skupinu lidových legend. Jde o lidové anekdotické rozprávky z Chodska. V sedmi krátkých příbězích se souhrnným názvem *Pán Ježíš se sv. Petrem na cestách* vystupují Ježíš a svatý Petr. Setkávají se s různými lidmi a mají za úkol je odměňovat, či trestat. V roce 1847 začal autor sepisovat obsáhlejší

pohádkové legendy s názvem *O třech pocestných*. I ty však zůstaly nedokončené.

2. 2. 2. Další pohádková tvorba

V padesátých letech se Karel Jaromír Erben věnoval jen českým pohádkám. Ovlivnil to i fakt, že měl tři malé dcery, které toužily po tajemných a dobrodružných příbězích.

V roce 1953 přišla myšlenka na knižní vydání českých pohádek. Současně Erben pokračoval v tvorbě dalších, ale některé bohužel nebyly dopsány. Sem patří například *Kulhavá liška*, *O třech dracích* či *Drak dvanáctihlavý*. Námět z *Kulhavé lišky* byl však použit v pohádce *O ptáku ohniváku a lišce Ryšce*. Ta byla roku 1858 otištěna v almanachu Máj. Autor se zde podepsal pod pseudonymem J. E. Miletinský.

Další pohádkou z tohoto období je *Jabloňová panna*. Jde o romantický příběh plný imaginace a kouzel. Zároveň má také spletitý děj. Naproti tomu má anekdotická *Hrnečku, vař* výchovnou tendenci. Setkáváme se zde s odměněním dobrosrdečnosti i humorným koncem, kdy se lidé ve vesnici musejí prokousávat kaší, kterou navařil kouzelný hrneček.

Na začátku let padesátých sepsal Erben rovněž první verzi pohádky *Dlouhý, Široký a Bystrozraký*. Ta v upraveném znění vyšla roku 1855 v almanachu Perly české. V této pohádce se objevuje fantazie, romantická nadsázka i překonání všech nástrah zlého černokněžníka.

O čtyři roky později vychází v Májí pohádka *Zlatovláska*. Mladý Jiřík zde díky porušení příkazu svého krále začne rozumět řeči zvířat a s pomocí zvířátek nakonec získává krásnou Zlatovlásku za manželku.

Vrcholem Erbenovy tvorby jsou pak *Tři zlaté vlasy děda Vševěda*. Jde o pohádkovou klasiku, pro kterou je typická víra, že dobro nakonec zvítězí nad zlem. Erben se snaží překonat skepsi a udržet víru v lepší budoucnost.

Na přelomu padesátých a šedesátých let je rovněž otištěno několik dalších pohádek v časopise *Zlaté klasy* a v almanachu Máj. Patří sem třeba již zmíněné *Tři zlaté vlasy děda Vševěda*.

V šedesátých letech pak Erben dokončil nové české a slovanské pohádky. Řadíme sem kupříkladu příběh *O draku dvanáctihlavém*, který má však s původní verzí společný jen název, či *Dvojčata. Živou vodu* pak charakterizuje složitější děj. V roce 1860 rovněž autor dokončil pohádku *Ševc(!) a čert*, která je celá psaná v hanáckém nářečí dle drobné lidové legendy.

V další pohádkové tvorbě již Erben opouští svět králů a princezen, pro který je typická víra v nejrůznější nadpřirozené postavy. Pro příklad jmenujme pohádky *O Raráši a Šetkovi*, *O divých ženách*, *Hák* (dětská říkanka) nebo *Král Tchoř*.

Pohádka *Rozum a Štěstí* má dokonce politický nádech. Zde je připomenuto, že pokud vládce chce, aby poddaní dodržovali zákony, musí jim jít příkladem.

Další pohádkou je *Jirka s kozú*, která byla sepsána již v roce 1844, a sice pod názvem *Kozo, drž*. Byla rovněž součástí *Čítanky slovanské*, která vyšla roku 1865.

Po Erbenově smrti byly v letech 1873–74 vydány ještě další pohádky. Například baladická *Hádanka*, kde nalézáme krutou mstu za vraždu milovaného muže, *Pověst o studánce Litoše*, v níž muž truchlí, že urazil svou ženu divoženku, kterou předtím odvedl od jejích sester, a pohádka *O vodníkovi* vycházející z lidových pověstí.

Erben také porovnával pohádky ostatních slovanských národů. Uvědomoval si jejich vzájemné vztahy a souvislosti, považoval je za zdroj poznání za jakýsi odkaz „národního ducha“.

V antologii *Sto prstonárodních pohádek a pověstí slovanských* vyšly roku 1864 jak již zveřejněné, tak i dosud nepublikované pohádky. Jde o reprezentační výběr pohádek různých slovanských národů. Zde Erbenovi kromě studia pohádek pomohla také korespondence a osobní styky s jinými Slovany.

Jednotlivé pohádky jsou zde otištěny v původních jazykových verzích a řazeny dle topografie, rozlohy i příbuznosti jednotlivých slovanských národů. Kniha má tři části, a sice západoslovanskou, východoslovanskou a jihoslovanskou.

Podobný ráz mají také *Vybrané báje a pověsti*. Ty se však zaměřují jen na tvorbu jihoslovanskou.

Díky přispění knihovny Matice české vychází v roce 1869 *Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských*. Jde o 94 textů, z nich nejvíce pochází ze Slovinska, Ruska a Ukrajiny. Tematicky jsou rozděleny do 5 skupin. První je zaměřena na vznik světa a člověka. Druhá se věnuje nadpřirozeným postavám, zvířatům i lidem. Ve třetí části se setkáváme s různými lidovými nadpřirozenými postavami, mezi něž patří třeba víly či čarodějnice. Čtvrtá se zaměřuje na lidské hrdiny. Poslední část knihy pak tvoří žertovné pohádky a anekdoty.

3. Skupiny témat⁵

V této kapitole se zaměříme na témata Miksíčkových příběhů i Erbenových pohádek. Budeme se zabývat takovými tématy, která jsou pro oba autory společná. V závěru kapitoly se ale podíváme také na témata, jimž se věnoval pouze Matěj Mikšíček. U něj zaměříme pozornost na příběhy s charakterem pověstí

3. 1. Překonávání nástrah během cesty

Překonávání všelijakých nástrah je typickým rysem velké části Erbenových pohádek. Ve většině případů jde o překážky, které hrdinovi staví do cesty zlí čarodějové a jiné nadpřirozené postavy.

Setkáváme se ale také s obtížnými úkoly, které jsou vlastně také nástrahami, kterým musí hrdina čelit. Splnění takových úkolů většinou vede k získání princezny či nějakého kouzelného předmětu, který má moc uzdravovat a podobně.

Tematika překonávání nástrah je velice výrazná například v pohádce *Drak dvanáctihlavý*, kde hlavní hrdina zabije draka, který každý měsíc sežere jednu nevinnou pannu. Tentokrát ale před smrtí zachrání dokonce princeznu, kterou si později vezme za ženu. S obdobným případem se setkáváme ve *Dvojcatech*. Zde udatný princ opět zabije zlého draka, který též žere mladé dívky.

Další pohádkou, v níž hrdina splní složitý úkol jsou *Tři zlaté vlasy děda Vševěda*. Plaváčkovi se podaří získat tři zlaté vlasy, zachrání kouzelnou jabloň, studnici a také vysvobodí převozníka z prokletí.

Splnit náročné úkoly musí také mladý kuchař Jiřík ve *Zlatovlásce*. Ten díky neuposlechnutí příkazu začne rozumět řeči zvířat. Cestou zachrání před nebezpečím několik zvířátek a s jejich pomocí nakonec splní tři náročné úkoly a vyslouží si krásnou zlatovlasou princeznu.

V pohádce *Pták Ohnivák a liška Ryška* se tři princové vydají hledat ptáka Ohniváka. To se povede nejmladšímu z nich. Bude ale muset vyřešit tři složité úkoly, což se mu nakonec povede s pomocí lišky Ryšky.

S obtížnými úkoly se musí vypořádat i mladý princ v pohádce *Dlouhý, Široký a Bystrozraký*. Ten chce totiž za manželku získat krásnou princeznu, kterou vězní zlý

⁵ ERBEN, Karel Jaromír. *České pohádky Karla Jaromíra Erbena*. 1961; ERBEN, Karel Jaromír. *České pohádky*. 1970; MIKŠÍČEK, Matěj. *Nejkrásnější pověsti české II*; GRUND, Antonín. *Karel Jaromír Erben*.

černokněžník. Ale protože náš hrdina cestou potkal tři šikovné pomocníky, tři těžké úkoly nakonec splní a princeznu tak vysvobodí.

U Matěje Mikšíčka se tematika překonávání překážek nejvýrazněji objevuje ve dvou příbězích. Prvním z nich je Studna na Tempelštýnu a druhým Čertův mlýn na Radhošti.

Ve Studni na Tempelštýnu se setkáváme s dcerou čaroděje Krásničkou, která je velice hodná a laskavá. Černovír naopak velice rád trápí lidi, raduje se z blesků. Jednoho dne se objeví rytíř, zamiluje se do Krásničky a chce si ji vzít. Černovír má ale podmínku, kterou je náročný úkol. Mladý rytíř musí vykopat studnu hluboko pod hradem. Ačkoliv to trvá více než rok, hrdina se nevzdává a vodu nakonec najde a může se konat svatba.

V příběhu Čertův mlýn na Radhošti se dostáváme do starého mlýna, ve kterém se nechce nikdo usadit, protože se zde údajně objevuje čert. Za třicetileté války se ale v nedalekém hostinci objeví vysloužilce, který v boji ztratil nohu. Vytahuje se, že se čerta nebojí, což místní lidi vyděsí. Nakonec ve mlýně přespí. Když se v noci objeví onen podivný mužiček, který se chová velice mile a zdvořile, vysloužilce po něm hodí oko z líčí a vyvrhne ho ven. Čert se nakonec vzdá, muž se v mlýně usadí a žije tu až do smrti.

3. 2. Pomoc nadpřirozených postav

Různé nadpřirozené postavy se objevují téměř ve všech klasických pohádkách. Může jít buď o různé čarodějnice, černokněžníky, víly, bílé i černé paní, skřítky, ale i takové postavy, které na první pohled vypadají jako obyčejní lidé, avšak s tím rozdílem, že jsou obdařeni nějakou zvláštní schopností. V určitých příbězích se také objevuje nějaké zvířátko, které díky své vchytralosti pomůže hlavnímu hrdinovi.

Ve velké části Erbenových pohádek i Mikšíčkových příběhů se s nadpřirozenými postavami setkáváme. Většinou mají za úkol pomoci nějakému princovi či prostému mladíkovi, který se snaží vysvobodit princeznu a získat ji za manželku. Pomoci ale můžou také nějaké mladé dívky nebo chlapci, kteří se ocitli v nesnázích.

U Mikšíčka se tematika pomoci nadpřirozených postav objevuje výrazně v těchto příbězích: Sirotek, Hostýn a Bílá paní. První zmíněný příběh nesoucí název Sirotek se odehrává v malé vesnici u Radhoště. Malý Michal přišel o oba rodiče a nyní ho živí strýc. Ten se chce vydržovaného syna zbavit, a tak ho jednoho dne nechá samotného v lese pod

záminkou hledání pokladu. Michal se za tmy snaží z lesního bludiště dostat ven, ale nedaří se mu to. Najednou se objeví zázračné světlo, díky kterému náš hrdina nakonec vyvázne. Jakýsi zázrak v podobě anděla strážného ho přivede až k hradu, kde se setkává s laskavým pánem. A protože se pánovi Michal líbil, nechal ho u sebe bydlet.

V příběhu Hostýn poznáváme opět osiřelého chlapce. Tentokrát se jmenuje Vněslav. Musí tvrdě pracovat, snášet útlak a všelijaké ubližování od svého hospodáře. Vněslav se jednoho dne za deště schová pod hrušku, má hlad a pláče. Najednou se objeví trpaslík a začne ho utěšovat. Poté ze zavede ke své královně. Ta si Michala oblíbí. Ale protože Michal dostane strach o ovce, které má na starost, rychle se vydá zpátky. Vezme si s sebou lesklý proutek, které v tajemné říši dostal. Nakonec ho od něj draze koupí jakýsi žid. Vše se několikrát opakuje. Vněslav ale později židovi prozradí, kde proutky bere, čímž poruší slib a trpaslíci ho potrestají.

V Bílé paní se setkáváme s duchem urozené ženy, která v životě utrpěla velkou ztrátu a po smrti pomáhá živým. Jde o ducha ženy z Rožmberského panství, která se po smrti svého bratra stala opatrovatelkou jeho syna Voka. Bohužel ale sama brzy také zemře. Jako duch dohlíží na dění na hradě i na samotného Voka. Ten díky její pomoci najde poklad za stěnou, na kterou ukázala předtím, než odešla.

Pomoc nadpřirozených postav se samozřejmě objevuje také v Erbenových pohádkách. Konkrétně jde o pohádky Zlatovláska, Dlouhý, široký a bystrozraký, Pták Ohnivák a liška Ryška, Drak dvanáctihlavý, Rozum a Štěstí, O třech přadlenách a Divé ženy.

Ve Zlatovlásce se pomoc nadpřirozených postav vyskytuje dokonce třikrát. Nejprve kuchaři Jiříkovi pomohou malí mravenci, které zachránil před uhořením, najít perly rozsypané na louce. Poté mu ryba, již zachránil z rybářské sítě, najde prsten, který se nachází na dně jezera. A nakonec je mu nápomocná moucha, kterou zachránil před jistou smrtí. Díky ní totiž uhodne, která z dvanácti zahalených princezen je právě ta, kterou má dovézt svému králi.

V další klasické pohádce Dlouhý, široký a bystrozraký se princ se vydává do světa najít princeznu, kterou vězní zlý černokněžník. Cestou potkává právě dlouhého, širokého a bystrozrakého. Díky jejich zvláštním schopnostem splní tři náročné úkoly, přemůže černokněžníka, čímž navrátí život celému království, a konečně také vysvobodí krásnou princeznu, kterou si odvede domů a vezme si ji za manželku.

V pohádce Pták Ohnivák a liška Ryška se v průběhu objeví právě liška Ryška a pomůže princovi získat kouzelného ptáka Ohnivá, díky jehož zpěvu se má uzdravit král. Když ale v noci princ spí, objeví se jeho dva starší bratři a prince zabijí, aby mohli Ohniváka získat. Naštěstí k mrtvému princovi přiběhne liška a oživí ho s pomocí živé a mrtvé vody, které pro ni získá vrána.

Ve Draku dvanáctihlavém potká v lese mladý syn myslivce postupně vlka, medvěda a lva. Všichni tři mladíka přemlouvají, aby je nezabil. Jejich pomoc se mu totiž bude hodit ve chvíli, kdy se postaví drakovi.

Rozum a štěstí je pohádka, ve které Rozum vejde do hlavy syna jednoho sedláka. Ten se záhy odejde učit zahradníkem. V královské zahradě potkává princeznu, která už od svých dvanácti let nemluví. Nakonec se mu ji spolu se třemi tovaryši podaří opět přivést k řeči. Král slíbil, že ten, kdo princeznu vysvobodí, dostane ji za manželku. A protože Vaňek protestuje, král ho do popravit. Zasáhne ale Štěstí a meč se před popravou zlomí. Princezna se Vaňka zastane a nakonec se koná svatba.

Pohádka O třech přadlenách, pro kterou se Erben výrazně inspiroval u bratří Grimmů, vypráví o dívce Lidušce, která je velice líná. Když jednoho dne pláče, zrovna kolem jede královna. Matka zalže, že její dcera nechce dělat nic jiného, než příst. Nakonec si Lidušku odveze královna s sebou do zámku, kde má upříst spoustu lnu. A protože je Liduška lenivá, na kolovrátek ani nesáhne. Královna ji potrestá zavřením do věže. Zde se zničehonic objeví tři záhadné babice, z nichž každá má nějaké postižení, a pomohou Lidušce všechen len spříst. Na oplátku je má pozvat na svatbu. Nakonec se koná svatba za přítomnosti oněch třech přadlen.

Posledními Erbenovými pohádky, ve kterých se objevuje pomoc nadpřirozených postav, jsou Divé ženy. Jde o krátká vypravování, ve kterých se dozvídáme, jak divé ženy pomáhají lidem. V jednom z nich odmění muže, který neprozradil jejich noční hony na zvěř. V dalším pak předou vlnu pro pasačku. V posledním se pak setkáváme s pasačkou, která od divé ženy dostala březové listí. Většinu z něj sice vyhodila, ale z toho posledního se při návratu domů stal dukát.

3. 3. Potrestání hříšníka, někdy i jeho napravení

Tematika potrestání hříšníka, v menší míře také jeho napravení, se častěji objevuje u Matěje Mikšíčka, u kterého také začneme. Ona známá pravda, že dobro vítězí a zlo musí být potrestáno se v jeho pohádkách potvrzuje. Podobně je tomu samozřejmě i u Karla

Jaromíra Erbena. Tomu se ale budeme věnovat až později.

Prvním Mikšíčkovým příběhem, ve kterém doje k potrestání hříšníka, je Zkamenělý pastýř. Ta vypráví o chudém pastýři, které má velice líného syna. Tento syn chodí pást ovce, ale je na ně velice hrubý, kope do nich a podobně. Jednoho dne zahodí jídlo od otce, které se mu zdá příliš skromné a zakleje. Zásahem vyšší moci pak zkamení a stane se tak výstrahou pro ostatní.

Trestu dojde také hříšnice v příběhu Bába u Třebíče. Ta žije zcela osamělá v malé chaloupce. Je velice moudrá, zkušená, zná léčivé byliny a podobně. Velice ochotně pomáhá jiným lidem, ale nikdy nepřijme peníze. Jednou ale léčí rytíře, od kterého peníze vezme. Cítí se ale jako zlodějka. Jednoho dne se podívá do měšce, ve kterém má chované peníze. Není jich však mnoho, a tak začne litovat, že je nepřijímala za uzdravení lidí. Jedné noci dokonce zabije svého pacienta a i k dalším se chová zle. Nakonec ji vyděsí Turek, který u ní přespává. Když ho Mařena chce probodnou, muž se po ní napřáhne zlatým křížem. Hříšnice hrůzou uteče a nakonec zkamení.

Do krásné Čekanky, jejíhož otce oslepili puchové, se ve stejnojmenném příběhu zamiluje prostý Vravenec. Vyzná ji lásku, a protože je náklonnost oboustranná, začnou spolu žít. Čekanku ale miluje mocný čaroděj Koutouč, a tak začne Vranence proklínat. Aby Čekanka svého milého ochránila, nechá ho odejít. Poté, co zlý Koutouč Vranence zabije, Čekanka páchá sebevraždu a promění se v modrou květinku. A protože duchové všechno viděli, rozhodnou se Koutouče potrestat. Tomu vyschne krev, naběhnou mu žíly a podobně. A jelikož to nedokáže unést, vrhne se do propasti, na kterou duchové naházejí kameny.

V Propasti se setkáváme s Hardekem, kterému je přezdíváno černý lovec. Jednou za veliké bouře u sebe nechá přespat osiřelou dívku, která se stane jeho hospodyní. Postupem času se ti dva sblíží, dívka otěhotní a chce po Hardekovi, aby si ji vzal. Ten ji ale ve vzteku po hádce zabije. Poté se dozvídáme, že to byl právě Hardek, kdo zabil otce a sluhu mrtvé dívky. Po nocích se mu začne zjevovat jeho bývalá žena Valburga se zakrváceným dítětem. Nakonec se Hardek propadne hluboko do země. Na onom místě se dodnes nachází hluboká propast.

V příběhu Kouzelný střelec je hlavní postavou mladý Karel, který žije se svou matkou. Je vyhlášeným pytlákem a neuznává žádná pravidla. Když se po vojenské službě vrátí domů, má se oženit se sousedkou. Když se dva dny před svatbou vrací z lovu, spatří sestru svojí nastávající, která je mrtvá a celá od krve. Chtěla totiž zabít Karla proto, že požádal o ruku její sestru. Mrtvé se nakonec chopí duchové, aby ji potrestali.

Příběh s názvem Studna na Jamolickém hradě čili na Tempelštýnu vypráví o pasácích, kteří chodí pást dobytek právě hradu Tempelštýn. Jeden z nich, Hněvsa, hodí svému společníkovi botu do hluboké studně. Lutoslav začne naříkat, že se bez boty nemůže vrátit domů, a tak se spustí dolů. Když ji vynese nahoru, začne radostí výskat, protože bota je plná dukátů. Lakomý Hněvsa mu závidí, a tak hodí svoji botu dolů s očekáváním, že bude po té také plná zlata. Jenže když slézá dolů, provaz se přetrhne a lakomý hříšník umírá.

V Obrovské harfě umírá těžce nemocný pán hradu. Pozůstalost zdědí schovanec Otto. Dcera pána Svatava má pak odejít do Kláštera. Otto se do ní ale zamiluje a nechce ji nechat odejít. Svatava se tedy začne modlit, aby se polepšil. Jednoho večera se opilý Otto dobývá ke Svatavě. Ta před ním uteče do věže. Když ji Otto dostihne, vyleze oknem ven a leze dolů do obrovské harfě, která je opřena o jednu ze zdí hradu. Když se za ní Otto vydá, harfa ho svými strunami srazí dolů a Otto záhy umírá. Harfa ho tak potrestala za to, že chtěl porušit slib, který dal před smrtí svému pánovi.

Příběh nesoucí název Obešlík vypráví o vůdci loupežníků, kteří loupili a vraždili. Poté, co se ho měšťanům podaří uvěznit, odvedou ho do Macochy. Obešlíkovi se ale podaří uprchnout na hřbetě draka, který se do propasti každou noc snáší. Cestou prosí o přespání v jedné chaloupce a tvrdí, že byl přepaden a oloupen. Bohužel se ale vrátí k loupení a vraždění a nakonec je popraven.

V příběhu Zkamenělé stádo vystupuje opět pasákem, tentokrát jménem Luboň. Ten pase Boženě krávy. Jsou spolu domluveni, že je má každý den v určitou dobu vodit zpět, aby je paní mohla podojit. Jednoho dne se ale rozhodne, že krávy domů nepovede. Božena vidí v jeho mysli zlé úmysly, a tak na pasáka svolá kletbu. Luboň i s celým stádem zkamení.

Potrestána bude rovněž Kačenka z pohádky Žárlivá, která zapálila chalupu své sousedce Haničce. Tu totiž požádal o ruku muž, kterého sama milovala. Podpálenou chaloupku ale zachrání záhadný host, který přiletí na drakovi. Drak má totiž plný ocas vody. A jak je tedy nakonec potrestána hříšnice Kačenka? Voda, která uhasila sousedčino stavení, jí totiž odplaví chaloupku.

V Hostýnu zase skřítkové potrestají malého osiřelého Vněslava, který porušil slib. Prozradil totiž jednomu židovi, že zlaté proutky, které mu prodává, dostává právě od skřítků. Potrestán je nakonec tím, že se už nikdy nepodívá se světa lidí.

Dalším příběhem, ve které dojde k potrestání hříšníka, je Jezerní klenot. Na dně jezera má schovaný poklad jedna čarodějka. Jde o nejskvostnější kámen světa, který by rád

kdekdo získal, mimo jiné také Olaf. Toho ale u jezera probodne Paolo a těší se, že podklad bude jeho. Začne zaklínat duchy a kámen postupně vystupuje z vody. Když se pro něj chce Paolo ale natáhnout, ve vodě se najednou objeví něčí ruce a stáhnou ho pod hladinu.

Abychom ale nemluvili jen o trestech, podívejme se na Mikšíčkům příběh Ječmínek, kde si hříšník uvědomí, jak škodil a chce se napravit. Zde se setkáváme s bohatýma zároveň velice moudrým rytířem, který brzy povýší na markraběte. Bohužel ale začne být pyšný a marnivý. Žena se mu snaží domluvit, takzvaně ho přivést k rozumu, ale on ji vůbec neposlouchá. Dál pořádá různé zábavy, hodně pije a protože mu přijde, že stále nemá dost peněz, zavede vyšší daně. Žena je z toho velice nešťastná. Po tom, co ji v záchvatu vzteku manžel málem zabije, odejde z domu. Postupem času si ale muž uvědomí své chování a začne mu to být líto a chce se napravit. Rovněž si přeje, aby se mu vrátila žena se synem Ječmínkem, kterého na cestách porodila. Nejsou ale k nalezení. Jednou, když se muž vrací domů, potká staříka, který mu dá poučení. Muž se začne modlit, ale tíhu své viny neunes, a tak páchá sebevraždu skokem do studny.

Nyní se budeme věnovat pohádkám Karla Jaromíra Erbena, ve kterých jsou hříšníci rovněž potrestáni. Oproti Matěji Mikšíčkovi se u Erbena setkáváme pouze s lidskými hříšníky, ať už prostými lidmi, či členy královské rodiny. Zvláštním případem je ale postava Otesánka, který je vlastně ožvlým kusem dřeva.

Prvním takovou pohádkou je Živá voda. Zde se dva princové nechtějí smířit s tím, že se jejich nejmladšímu bratrovi podařilo získat živou vodu pro starého nemocného krále. Vymění tedy živou vodu ze mrtvou a mladý princ je nakonec neprávem zazděn. Naštěstí ho ale zachrání kouzelný vlk. Dva starší princové se mezitím pokouší získat za ženu královnu, která miluje jejich bratra. Oba se ale prozradí a jsou potrestáni zazděním do věže.

V Ptákovi Ohnivákovi a lišce Ryšce nejmladší z princů získá kouzelného Ohniváka a koně Zlatohřiváka. Rovněž si vyslouží ruku krásné Zlatovlásky. Ale protože jeho bratři žárlí, zabijí ho a vydají se domů, aby mohli získat království. Nejmladšího prince ale obživí liška Ryška. Ten se poté vydá domů, vše vyjde najevo a jeho bratři budou potrestáni za to, že podvodem chtěli získat trůn.

Potrestán bude i zlý čaroděj v pohádce o Dlouhém, Širokém a Bystrozrakém. Tento čaroděj totiž vězní krásnou princeznu, kterou se princovi podaří vysvobodit právě díky třem pomocníkům. Po splnění třetího náročného úkolu ztratí zlý čaroděj veškerou moc, promění se v černého havrana a vyletí oknem pryč. Tím je také prolomena kletba, kterou

uvrhl na království, ve kterém žil.

Protože starý král v pohádce Zlatovláska nechal popravit svého kuchaře, který mu přivedl onu krásnou pannu, bude samozřejmě také potrestán. Poté, co se Zlatovlásce s pomocí živé podaří obživit kuchaře Jiříka, kterého miluje, král si všimne, že Jiřík vypadá daleko mladší a hezčí, než dříve. A protože celou dobu tajně přihlížel, nechá se také popravit v domnění, že omládne a zkrásní. Služebnictvo ho poté kropí živou vodou. Král ale neobživne.

Jeden z princů v Dvojčatech neuposlechne varování, že nemá chodit ze tajemným světlem v lese. Když se pak v noci objeví stará babice, princ zkamení. Zachrání ho až jeho mladší bratr, který zlou babici přelstí. Nakonec se ukáže, že onou starou ženou byla zakleté královna.

V Pověsti o studánce Litoše unesl Holeček jednu z divých žen, do které se zamiloval. Ta jednoho dne nechá svézt všechno obilí, byť je ještě zelené. Poté, co to Holeček zjistí a nadává, žena na něj smutně pohlédne, zalomí rukama a zmizí. Když za tři dny přijde siné krupobití, které zničí veškerá pole, muž si uvědomí, že Linda bouří předvídala. Všechno ukryté obilí mezitím dozrálo. Holeček je nešťastný, začne volat Lindu zpátky a čeká na ni celé noci u studánky. Ona se ale nikdy nevrátí.

Pohádka s názvem Otesánek vypráví o ženě, která velice toužila po dítěti. Jednoho dne jí manžel přinese pařízek, který vypadá jako malé děťátko. Vyklube se z něj ale veliký jedlík, který sní všechno jídlo, co doma manželé mají. Jídlo mu ale bohužel nestačí, a tak sní nejprve své rodiče, poté děvečku, sedláka se senem, pasáka s prasaty i ovčáka s jehňaty. Nakonec se chystá sežrat i milou babičku. Ta ho ale šikovně praští do hlavy, rozpárá mu břicho a všichni z něj živí a zdraví vyskočí.

3. 4. Cesta k poučení

Nebyly by to pohádky, kdybychom se nesetkávaly také s poučením či napravením. Tato tematika se častěji objevuje v pohádkách Erbenových. U Mikšíčka se vyskytuje pouze ve Studni na Tempelštýnu. Mocný čaroděj, který rád škodí lidem, se totiž nechce smířit s tím, že bys se jeho dcera Krásnička vdala. Proto se vymyslí velice náročný úkol, který ale nápadník po celém roce námahy splní, a může se tak konat svatba. Čaroděj Černovýr se cítí provinile a od té doby se vzdá veškerých špatných kouzel i styků se zlými duchy. Do konce života pak žije v pokání.

U Erbena se tematika cesty k poučení/napravení vyskytuje hned v několika pohádkách, a sice v Jezinkách, Kohoutkovi a slepičce, Pastýřovi, Hrnečku, vař a Dobře tak, že je smrt na světě.

Pohádky o prozíravých jezinkách sepsal Erben hned dvě. Obě mají ale stejný cíl, a sice poučení dítěte, které neuposlechlo. V první pohádce je hlavní postavou malí Šmolíček, který neposlechl svého opatrovníka jelena, otevřel jezinkám dveře a nakonec byl unesen. Poučí se ale až po tom, co ho unesou podruhé, málem si ho upečou a jelen ho následně opět zachrání. Od té doby je Šmolíček poslušný a cizím lidem dveře domu neotvírá.

V pohádce o kohoutkovi a slepičce se setkáváme s kohoutkem, kterému jeho lakota nakonec málem přivodí smrt. Jednoho dne si totiž chce pro sebe nechat velké jádro, které našel při hledání potravy, což se mu stane osudným. Jádro mu uvízne v krku. A protože je slepička obětavá, vydá se pro vodu a kohoutka zachrání. Ten se z této události poučí, už nikdy nebude lakomý a se svojí slepičkou se o úlovek bude vždy dělit.

V Pastýřovi se objevuje pro změnu postava pastýře, který každý den pase ovečky na louce. Cestou s nimi ale musí pokaždé přejít úzkou lávku. Když jednou přemýšlí, co bude dál, až všechny ovečky přes vodu přejdou, je mu odpovězeno, že má počkat, dokud nepřejdou. Z toho tedy plyne poučení neříkej hop, dokud nepřeskočíš.

V hrnečku, vař poznáváme chudou vdovu, která se svojí dcerou žije ve staré chalupě. Živí se tak, že chodí na dříví, sbírají lesní plody a prodávají vejce na trhu. Mladá dívka jednou v lese potká starou žebračku, které dá svůj oběd. Za odměnu obdrží kouzelný hrneček, který dokáže vařit kaši na požádání. Když jednoho dne odejde dívka na trh, matka dostane hlad a rozhodne se uvařit si kaši. Neumí ale hrneček zastavit, a tak se z domu začne valit kaše, která posléze zaplaví celou vesnici. Vše zachrání až dcera, která se večer vrátí a hrneček zastaví. Vdova se tak poučí a hrneček už si sama nikdy nepůjčuje.

V pohádce Dobře tak, že je smrt na světě se kovář snaží přelstít smrt, která si pro něj již přišla. Má ji chycenou a nic a nic tak nemůže umřít. Kovářovi to nejprve vyhovuje, ale později přijdou problémy. V první řadě přestane jíst maso, protože zvířata nemůže zabít. Také mu dojdou zásoby, hmyz se přemnoží, dobytek i jiná zvířata sežerou všechno obilí a voda smrdí z přebytku ryb. Lidé nemohou zemřít a chodí tak polomrtví. Kovář si nakonec uvědomí, jaké je to neštěstí, a smrt tudíž propustí. Ta si ho hned vezme s sebou. Tím se vše pomalu vrátí do pořádku.

3. 5. Cesta za pomstou/odplatou

U Matěje Mikšíčka i Karla Jaromíra Erbena se objevuje také tematika pomsty, a sice v pohádkách Hádanka, Nový Hrad, Víla v lešenské studni a Žárlivá.

V Erbenově Hádance je hlavní postavou krásná mladá královna, která se mezi muži těší poměrně velkému zájmu. Oblíbila si dva prince, ale pouze do jednoho z nich se zamiluje. Jeho starší bratr ale žárlí, a tak svého soka zabije a vydává se za něj.

Královna si toho je dobře vědoma, ale předstírá, že nic netuší. Z ostatků svého milého si pak nechá vyrobit trůn. Svému nápadníkovi pak dá záludnou otázku. Mladý princ však neodpoví. Královna mu vše vyloží a pomstí se mu tím, že ho nechá popravit.

V Mikšíčkově Novém Hradě se setkáváme s duchem krásné mladé ženy, která se zamilovala do panoše. Ten její lásku neopětoval a byl proto byl zavřen do vězení, kde zemřel hlady. Žena ale vinu neunesla a skočila do propasti. Její duch se zjevuje nedaleko potoka v temném lese. Každého muže, který se v lese objeví, nabádá k tomu, aby ji vysvobodil. Muži mají od ohnivé saně získat klíče k vězení. Nakonec ale všichni utečou a žena se jim pomstí tím, že je pronásleduje hluk a smích a nikdy už nevstanou z postele.

V příběhu Víla v lešenské studni se Dětrich zamiluje do víly, která za úplňku zpívá v lese. Navzájem si slíbí lásku a po nocích se tajně scházejí. Jenže Dětrich slíbil sňatek Hildegardě z Říkovic, a tak se příbuzní snaží Dětrichovi onu vílu dostat z hlavy. Když u nich víla jedné noci přenocuje, daruje Hildegardě šňůru perel. Hildegarda ale začne být velmi smutná, protože perly údajně přinášejí smůlu. Víla ze sídla zmizí a každé noci nařká u jezera také vstupuje do studny na panství. A protože nedokáže unést to, že ji Dětrich oklamal, nechá ho v noci zemřít. Nakonec je zakopána studna, ve které se víla zjevovala a naříkala.

Posledním Mikšíčkovým příběhem, kde se výrazně objevuje téma pomsty, je příběh nesoucí název Žárlivá. Vypráví o Haničce a Kačence, dvou sousedkách, které milují stejného muže. On ale navštěvuje obě, což situaci nijak neulehčuje. Josef si ale nakonec vybere Haničku, které také vyzná svoji lásku. Kačenka to nemůže unést, a tak své sousedce, když se večer loučí se svým milým, podpálí chalupu. Tu ale zachrání záhadný host, který přiletí na drakovi, který má ocas plný vody. Vše se nakonec obrátí proti samotné Kačence, protože voda odplaví její příbytek.

3. 6. Dodržení/porušení slibu

Dodržení daného slibu se objevuje v Erbenových pohádkách O třech přadlenách a Jabloňová panna. U Mikšíčka se naopak setkáváme s jeho porušením, a to v příběhu Hostýn. V něm malého osiřelého Vněslava zachrání skřítek, který ho odvede ke své paní a na zpáteční cestu mu věnuje zlatý proutek. Vněslav proutek prodá židovi. V následujících dnech se všechno opakuje. Malý Vněslav ale židovi nakonec prozradí, kde ony proutky bere, čímž poruší slib, který dal skřítkům. Ti se mu ale pomstí tím, že se už nikdy nemůže vrátit mezi živé.

V pohádce O třech přadlenách pomohou lenivé Lidušce tři záhadné babice. Ty místo ní upředou všechnen len. Liduška je má na oplátku pozvat na svoji svatbu. A protože král Lidušce řekne, že si může cokoliv přát, na svatbě se opravdu objeví ony tři babice, které Lidušce pomohly. Tím je slib dodržen.

V Jabloňové panně se mladá král zamiluje do překrásné panny, která vyskočila z červeného jablka, které utrl. Slíbí, že si ji vezme. Po odjezdu krále se ale objeví zlá babice, která pannu shodí do vody a vezme si její plášť. Mladý král si myslí, že ho jeho nastávající jen tak zkouší. A protože chce dostát svému slibu, vezme ji s sebou domů. Když se v domě začne objevovat bílá holubice (jabloňová panna), babice ji nechá zabít. Na místě vraždy pak vyroste jabloň. Zahradníková dcera si z ní utrhne květ a dá si ho za okno. Někdo jí v komůrce uklízí. Nakonec zjistí, že to byla ona jabloňová panna a řekne vše králi. Tři sestry jsou zachráněny a mladý král si vezme tu svou vyvolenou.

3. 7. Získání/vysvobození princezny

Tematika získání/vysvobození princezny je obecně v pohádkách velice častá. Většinou se v takových příbězích setkáváme s princem, ale i prostým mladíkem, který se vydá do světa a při svých cestách si nakonec vyslouží krásnou princeznu za manželku. U Matěje Mikšíčka se tato tematika ale nevyskytuje. Zato u Karla Jaromíra Erbena se princezny objevují hned v několika pohádkách.

V klasickém pohádce o Zlatovlásce se kuchař Jiřík vydá do světa, aby pro svého krále onu krásnou dívku získal. Po tom, co s pomocí zvířátek splní tři náročné úkoly, odveze Zlatovlásku domů. Protože ji ale sám miluje, přijde o hlavu. Nakonec ho Zlatovláska zachrání a stane se jeho ženou.

V pohádce Dlouhý, Široký a Bystrozraký se má princ rozhodnout, kterou ze

dvanácti princezen si vybere. Ale protože je nenechavý, objeví třináctý obraz, na kterém je princezna za všech nejkrásnější. Je ale zakletá, a tak se mladý králevic vydává do světa, aby s pomocí svých tří nových přátel překonal tři úkoly a vysvobodil zakletou princeznu, kterou drží zlý černokněžník.

Rovněž v pohádce Tři zlaté vlasy děda Vševěda se setkáváme s mladíkem Plaváčkem, který si chce vzít krásnou princeznu. Nejprve se ale musí vydat pro tři zlaté vlasy děda Vševěda. Protože se mu to ale s pomocí hodné babičky, která je Vševědovou matkou, podaří, získá nakonec princeznu za manželku a stane se tak nových králem.

Princeznu se podaří vysvobodit rovněž myslivcovu synovi, který se vydal do světa na zkušenou. Dojde až do velkého města, které je bohužel plné smutku. Je to způsobeno tím, že v království žije drak, kterému obyvatelé musejí každý měsíc přivést jednu pannu. Jinak by totiž města zničil a všechny lidi zabil. Mladíkovi se podaří draka zabít a zachránit tak před jistou smrtí samotnou dceru krále. I když bude zachránce muset překonat ještě nějaké nástrahy, nakonec vše dobře dopadne a s princeznou se vezmou.

3. 8. Mikšíčkovy příběhy s charakterem pověstí

Mnoho Mikšíčkových příběhů má spíše charakter pověstí, ať už erbovních či třeba místních. Setkáváme se v nich se skutečnými historickými postavami, kterými byli například Albrecht z Valdštejna, Karel VI. nebo německý král Ludvík. Objevují se zde i různé události, které se v naší historii udály. Sem patří například obléhání Brna Švédy za třicetileté války nebo obléhání Prahy a Špilberka v roce 1742, které měli na svědomí Prusové pod vedením generála Šverina.

Místní pověsti se pak týkají různých, především moravských, měst. Jednou z nich je kupříkladu Slavnost svatého Víta v Jamnici. Tato pověst vypráví o původu slavností, které se konají každý rok patnáctého června.

4. Základní motivy⁶

„Motiv je nejmenší složka tématu schopná utvořit obraz.“⁷ Každé téma je pak složeno z různých motivů. V případě tématu hlavního jde o motivy nosné. U vedlejších

⁶ ERBEN, Karel Jaromír. *České pohádky Karla Jaromíra Erbena*. 1961; ERBEN, Karel Jaromír. *České pohádky*. 1970; MIKŠÍČEK, Matěj. *Nejkrásnější pověsti české II*; LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Fraus slovník literárních pojmů, aneb, Co se skrývá za slovy*.

⁷ LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Fraus slovník literárních pojmů, aneb, Co se skrývá za slovy*. 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2006, s. 85. ISBN 8072386204.

témat pak mluvíme o motivech vedlejších. Setkáváme se ale také s pojmem signální motiv. Ten „*předznamenává další události nebo situace*“.⁸

V této kapitole se zaměříme právě na některé ze základních (nosných) motivů Mikšíčkových příběhů a Erbenových pohádek. Jmenovitě jde o tyto: cesta, ztracení, poklad, pomsta a slib.

4. 1. Cesta

Cesta je motivem, který se objevuje téměř v každém příběhu. Ve většině případů pak jde o motiv hlavní. Často se hrdinové, povětšinou mladí muži, vydávají do světa na zkušenou či hledají zakletou princeznu. Taková cesta ale bývá mnohdy plná nástrah či náročných úkolů, se kterými je nutno se vypořádat.

Motiv cesty se výrazněji objevuje u Karla Jaromíra Erbena. Prostí mladíci i urození princové se vypravují do světa, aby vysvobodili zakletou princeznu nebo třeba získali nějaký kouzelný předmět. Cestovat ale mohou i mladé dívky.

Hledat kouzelný předmět se vydává Plaváček v pohádce Tři zlaté vlasy děda Vševěda. Díky tomu, že získá ony tři kouzelné vlasy, zachrání kouzelnou jabloň, studnici a vysvobodí převozníka z prokletí. Podobně je tomu i u mladého prince v Živé vodě. Ten totiž ve světě hledá ve světě živou vodu, která má uzdravit jeho těžce nemocného otce. Pro krásného ptáka Ohniváka se vydají tři mladí princové v pohádce s názvem Pták Ohnivák a liška Ryška.

Na zkušenou odchází mladý princ ve Dvojčatech. Nakonec se ožení s pannou, kterou zachránil před zlým drakem. V noci ale neodolá zvláštnímu velikému světlu a vydává se do tmavého lesa. Cestu do světa podnikne i syn myslivce v pohádce Drak dvanáctihlavý. Ten díky své odvaze zachrání princeznu před velikánským drakem. Nakonec si ji, po překonání určitých nástrah, vezme za manželku. V Rozumu a Štěstí se mladý syn sedláka rozhodne odejít z domova a učít se zahradníkem. V této pohádce se také setkáváme s cestou k poučení, protože si zde Rozum uvědomí, že by se měl vyhýbat Štěstí.

Cestuje také mladý král v Jabloňové panně. Ten se zamiluje do mladé ženy, která vyskočí z jablka. Slíbí jí, že si ji vezme, a odjíždí domů. Brzy se opět vydává na cestu, aby si svou vyvolenou odvezl s sebou. Podobný motiv se vyskytuje také u Matěje Mikšíčka v příběhu Nový hrad. Zde chodí mladý muž do lesa k potoku, kde se setkává s krásnou

⁸ LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Fraus slovník literárních pojmů, aneb, Co se skrývá za slovy*. 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2006, s. 85. ISBN 8072386204.

ženou, která je však velice zlá a prokleje ho.

Do světa vyjíždějí i dva dominikáni v příběhu s názvem Kvas na Tempelštynu. Jejich úkolem je sběr křesťanských příspěvků pro klášter. Když za tmy hledají cestu, zachrání je kočí, který je odvede do nedalekého kláštera. Zpět domů se vrací ještě před svítáním.

U Karla Jaromíra Erbena se také setkáváme s mladíky, kteří se podnikají cesty do světa, aby se pokusili získat/vysvobodit krásnou princeznu. Jde o pohádky Zlatovláska; Dlouhý, Široký a Bystrozraký. V obou zmíněných pohádkách se ale naši hrdinové musejí vypořádat s překážkami v podobě náročných úkolů.

Cesta z domova ale nemusí být vždy dobrovolná. V některých příbězích jsou postavy k odchodu do světa donuceny. Tak je tomu například u mladého rytíře v Mikšíčkově příběhu Kovář z Mrákotína. Po několika měsících se ale vrátí, aby se mohl znovu setkat s kovářovou dcerou Aničkou, do níž se zamiloval. Slíbí si věrnost, ale Gerard musí opět odjet. Milenci se už však nikdy nesetkají a poměrně brzy oba zemřou.

V Ječmínkovi zase vyžene zbohatlý a marnivý rytíř svoji těhotnou ženu. Nechá ji odvézt daleko od zámku. Motiv cesty se zde pak opakuje v momentě, kdy si rytíř uvědomí své špatné chování a snaží se ho napravit tím, že dá svoji choť hledat.

Mladá Liduška se v klasické pohádce o Třech přadlenách je donucena odejít do zámku. Vzala ji sem s sebou královna. Liduška má za úkol spříst všechnen len ze tří pokojů. Samotnou cestu k cíli jí nakonec usnadní tři zvláštní babičky.

Druhou dívkou, která se vydává na cestu, je dcera chudé vdovy v Hrnečku, vař. Jde do lesa sbírat jahody a díky tomu, že dá žebračce svůj oběd, vyslouží si kouzelný hrneček. Další cestování ji čeká v momentě, kdy ji matka pošle na trh prodávat vejce, aby tak vydělala nějaké peníze. Tady se navíc setkáváme i s cestou k poučení, protože si chudá vdova uvědomí, že nemá bez dovolení sahat na cizí věci.

Cesta k poučení se výrazně objevuje také v pohádkách Dobře tak, že je smrt na světě a Kohoutek a slepička. V tom prvním se muž snažil obelstít smrt. Nakonec si ale uvědomí, že to, co dělá, je proti zákonům přírody a rychle vše napraví. V Kohoutkovi a slepičce se Kohoutkovi jednoho dne nevyplatí jeho chamtivost a málem se udusí jadérkem, které našel. Slepička se vydá pro vodu, aby ho zachránila. Kohoutek se nakonec poučí a od té doby se vždy dělí.

Poučení dojdou některé postavy v Mikšíčkových příbězích. Například v příběhu Studna na Tempelštýnu se poučí čaroděj Černovýr. Postupem času si uvědomí, jak škodil a do konce života žije v pokání. V Kouzelném střelci se mladý Karel, tentokrát vyhlášený pytlák, vydává často do lesa, aby zde loupil. Nakonec se ale napraví a poté, co překoná náročný úkol, vezme si svoji sousedku.

V Mikšíčkově příběhu Zubrův Týn je přímo popsána cesta přes Bystrc na Veveří. Vypravěč zde velice podrobně vykresluje okolní přírodu i stavby. Nakonec také vypráví pověst, která se váže k jednomu templářskému hradu.

V příběhu nesoucím název Radhošť pro změnu ztratí hlavní hrdina spolu s dalšími lidmi cestu, když se v jeskyni snaží hledat zlato a stříbro.

4. 2. Ztracení

U Erbena se motiv ztracení objevuje v pohádkách o Jezinkách. V první z nich, tom klasičtějším, malý Šmolíček neuposlechne příkaz jelena, aby nikomu neotevíral, a je následně unesen zlými Jezinkami. V tu chvíli se u něj dostaví pocity ztracení, má strach, že už se nikdy nevrátí domů. Celá situace se opakuje v momentě, kdy neposlušný Šmolíček znovu otevře dveře Jezinkám. Ve druhé pohádce o Jezinkách se pro změnu cítí ztracen starý dědeček, kterému ony zlé babice vyloupily oči. Bojí se, že už nikdy neuvidí.

Ztracena se cítí také mladá a velice líná Liduška v pohádce s názvem O třech prádlenách. Ta se totiž úplnou náhodou díky lži své matky dostane na zámek, kde má za úkol upříst mnoho vlny. A protože si neví rady, začne mít strach a cítí se velice bezmocně.

Pocity ztracení a bezmoci zažije také utiskovaný Vněslav v Mikšíčkově Hostýnu. Vněslav již nemůže snést ubližování od hospodáře, u něhož slouží. Když jednoho dne uteče a za deště se schovává pod hruškou, začne plakat, a to právě z toho důvodu, že se cítí ztracený.

V příbězích Matěje Mikšíčka se s motivem ztracení setkáváme také v trochu jiných podobách, než tomu bylo v případě Karla Jaromíra Erbena. Především jde o ten rozdíl, že Mikšíčkovi hrdinové se opravdu ztratí, ať už někde ve světě, v temném lese nebo jeskyni.

Prvním takovým příběhem je Ječmínek. Zde morálně zkažený mladý markrabě vyhnal z domu svoji ženu, aniž tušil, že čeká jeho dítě. Když si svou velkou chybu uvědomí a dá ženu se synem hledat, je bohužel zklamán. Oba totiž zmizeli kdesi ve světě.

V tmavém nočním lese se ztratí malý Michal v příběhu s názvem Hostýn. Tohoto chlapce nechal záměrně samotného v lese jeho nevlastní otec. Michal tak sám bloudí a má strach, že z lese nenajde cestu ven. Nakonec mu však pomůže trpaslík.

V příběhu Radhošť se v temné jeskyni ztratí několik lidí, kteří se sem vydali hledat poklad v podobě zlata a stříbra. A jelikož jejich vůdce porušil slib (neměl do jeskyně nikoho vodit), kouzelný kohout jim zhasne světlo a všichni se nadobro ztratí.

U Matěje Mikšíčka se motiv ztracení objevuje také ve Studni na Jamolickém hradě čili na Tempelštýnu, a to poměrně okrajově. Tady totiž pasák Hlavsa hodil jinému pasákovi Lutoslavovi botu do studně. Lutoslav začne mít obavy, že pokud se mu botu nepodaří dostat ven, těžko bude doma vysvětlovat, že ji ztratil.

4. 3. Poklad

Poklad v pravém slova smyslu se objevuje pouze v příbězích Matěje Mikšíčka. Karel Jaromír Erben s takovým motivem vůbec nepracuje.

A jak vůbec vypadá takový poklad? Pověstinou jde o peníze, zlato a stříbro v různých podobách a v jednom případě také o skvostný kámen zasazený do jezera.

V příběhu Bába u Třebíče se motiv pokladu vyskytuje v podobě peněz. Stará žena celý život schraňuje své zlatáčky, má je ukryté na bezpečném místě a pravidelně je chodí kontrolovat.

Sirotek ve stejnojmenném příběhu najde v jeskyni dvě špice, aniž tuší, že jde o drahý kov. Až o něco později se dozvídá, že jde o zlato. Když se nakonec zlato draze prodá, Michal tím přijde k penězům.

Malý Vněslav v příběhu Hostýn zase dostává od skřítků lesklé zlaté proutky, prodává je jednomu Židovi a tím si vydělá poměrně dost peněz.

Ve Studni na Jamolickém hradě čili na Tempelštýnu hodí pasák Hněvsa do studny botu jiného pasáka, Lutoslava. Když se Lutoslav spustí dolů, aby svou botu vytáhl, zjistí, že je plná zlatých dukátů.

Dva dominikáni ve Kvasu na Tempelštýnu obdrží od klášterníka, který je u sebe ubytoval, malou truhličku. Tu mají otevřít až doma. Když nakonec dorazí zpět do svého kláštera a předají všechny dary převorovi, zjistí, že truhlička je plná zlatých a stříbrných peněz.

Poklad v jiné podobě se objevuje také v příběhu Jezerní klenot. Jde o veliký kámen, který se nachází na dně jezera. Údajně jde o nejskvostnější kámen světa a kdekdo se ho

snaží získat. Je však začarován a hlídá ho podivná vousatá bytost, jež v onom jezeře žije.

4. 4. Pomsta

Pomsta jako taková je ústředním motivem Erbenovy Hádanky. Zde se setkáváme s mladou královnou, jejíž milý byl zabit svým sokem. Tento sok se pak vydává za nebožtíka. Žena ale předstírá, že nic netuší, a postupně připravuje krutou pomstu.

U Matěje Mikšíčka se motiv pomsty objevuje velmi výrazně ve třech příbězích, a sice v Novém hradě, Žárlivé a Víle v lešenské studni.

U příběhu Nový hrad můžeme opět hovořit o pomstě ve smyslu hlavního motivu, jako tomu bylo u Erbenovy Hádanky. Hlavní postavou je zde duch krásné ženy. Tato žena za života nechala zemřít hlady muže. Velice ho milovala, ale on o ni nejevila zájem. Po smrti se tedy mstí každému muži, který se objeví v lese u potoka, kde přebývá.

Motiv pomsty je poměrně výrazný také v příbězích Žárlivá a Víla v lešenské studni. V Žárlivé se mladá dívka nechce smířit s tím, že její sousedka miluje muže, po kterém sama touží. Ke konci příběhu se rozhodne pomstít své sousedce tím, že jí zapálí chalupu. V příběhu o Víle v lešenské studni se setkáváme se zrazenou vílou. Muž, který jí slíbil lásku, ji opustil. Rozhodne se proto muži pomstít tím, že způsobí smrt jeho nastávající. Poté se objevuje u studny na panství a naříká.

Pomsta ale nemusí být vždy jedním z hlavních motivů. V některých pohádkách se pomsta objevuje jako motiv vedlejší. Často se mstí některá z postav, která nemůže unést úspěch někoho jiného, závidí mu a podobně. Tento případ je patrný například v Erbenově Živé vodě, ve které mladý princ najde živou vodu, ale jeho bratři mu to závidí, a proto se mu rozhodnou pomstít. Svého nejmladšího bratra zabijí a vodu vydávají za svůj nález. Velmi podobné je to i v pohádce Pták Ohnivák a liška Ryška. Zde rovněž zabijí kralevicové svého nejmladšího bratra a seberou mu kouzelného Ohniváka.

Pomsta se objevuje také v dalších Erbenových pohádkách. V pohádce Dvojčata zakletá královna nechává zkamenět mladé muže, kteří v noci následovali záhadné světýlko a ocitli se tak v lese. V Jabloňové panně zase zlá babice zabije krásnou pannu, která vyskočila z jablka, aby se za ni mohla vydávat a vzít si tak mladého krále.

U Matěje Mikšíčka se také setkáváme s pomstou jakožto jedním z vedlejších motivů. Zlý čaroděj Kotouč se mstí krásné Čekance ve stejnojmenné pohádce tím, že prokleje svého soka v lásce. Dívku chce získat pro sebe. V příběhu Hostýn se zase pomstí skřítkové osiřelému Vněslavovi za porušení slibu, který jim dal. Malý chlapec se tak už nikdy nevrátí mezi živé.

4.5. Slib

V pohádkách Karla Jaromíra Erbena často dávají slib mladí princové, ale i prostí mladí muži, kteří se vydávají do světa, aby získali princeznu nebo nějaký kouzelný předmět. Konkrétně jde o pohádky Tři zlaté vlasy děda Vševěda, Živá voda, Pták Ohnivák a liška Ryška a také o Zlatovlásku. Hrdinové všech těchto pohádek nakonec svůj slib splní.

Své slovo dodrží také mladý král v Jabloňové panně. Té totiž slíbil, že se pro ni vrátí tam, kde ji našel a odveze si ji domů. V momentě, kdy se na místě setkání objeví podivná babice, cítí se král trochu zmatený, ale protože chce dodržet svůj slib, tuto babici vezme s sebou domů v domnění, že ho panna před svatbou zkouší.

Slib ale poruší malý Šmolíček v první pohádce o Jezinkách. Šmolíček totiž jelenovi slíbil, že nebude nikomu otevírat. V momentě, kdy to poruší, ho Jezinky unášejí pryč.

I v Mikšíčkových příbězích hrdinové nedodržují své sliby a vždy jsou za své nečestné chování potrestáni. V příběhu Hostýn malý Vněslav poruší slib tím, že prozradí Židovi, kde bere zlaté proutky. Trpaslíci mu ale přikázali, aby se o tom nikde nezmiňoval. Také v Obrovské harfě dojde k porušení slibu. Zde schovanec Otto slíbil umírajícímu pánovi, že se bude o Svatavu starat jako o svoji sestru. Vše ale dopadne jinak a Otto se do Svatavy zamiluje a chce si ji vzít. Tím poruší svůj slib a zákonitě následuje trest.

Matěj Mikšíček ale do svým příběhů zakomponoval také slib věrné lásky. Konkrétně jde o Kováře z Mrákotína, Studnu na Tempelštýnu a Vílu v lešeňské studni. V prvních dvou zmíněných příbězích si dva mladí lidé slíbí lásku a věrnost a to také splní. V Kováři z Mrákotína ale bohužel oba milenci poměrně brzy umírají. Oproti tomu hrdinové Studny na Tempelštýnu překonají všechny překážky, které se jim stavějí do cesty, aby se nakonec mohli vzít.

V příběhu Víla v lešeňské studni ale dojde k porušení slibu. Ačkoliv Dětrich přísahal víle věrnosti, nakonec se zasnoubil s jakousi Hildegardou.

5. Prostředí⁹

V této kapitole se budeme zabývat prostředím, ve kterém se Erbenovy pohádky a Mikšíčkovy příběhy odehrávají. Především zaměříme pozornost na rozdíly v tom, jak oba autoři prostředí pojmají. Podíváme se rovněž na to, jak se vypořádali s otázkou času.

5. 1. Karel Jaromír Erben

Bylo nebylo, někdy někde. Tak by se dala jednou větou charakterizovat Erbenova práce s časem a prostředím jednotlivých pohádek. Čas děje jednoduše není nijak konkrétně specifikován. V podstatě se dá zasadit do jakékoliv doby. Erben se rovněž příliš nezdržuje s popisy prostředí, ve němž se vše odehrává. Příkladem, ve kterém je to velmi dobře patrné, může být například úvod Otesánka: „*Byl jeden muž a jedna žena; zůstávali na konci vesnice pod lesem v jedné chalupě...*“¹⁰. S o něco detailnějším popisem se pak můžeme setkat v pohádce Hrnečku vař, kde se dozvídáme již na začátku, že naše hrdinky žijí ve staré chalupě, která má roztrhanou střechu.

U Karla Jaromíra Erbena velice často, téměř v každé pohádce, nacházíme prostředí přírodní. Jde o lesy, ve kterých bývá studánka, louky, paloučky, pole nebo také o skály. V menší míře se objevují také vodní toky či jezera nebo rybníky, a to ponejvíce v pohádce Tři zlaté vlasy děda Vševěda. V Ptákově Ohnivákovi a lišce Ryška se zase hned v úvodu setkáváme s velkou krásnou zahradou, ve které se nachází vzácná jablona.

Prostředí děje ale nemusí na čtenáře působit vždy zrovna libým dojmem. V pohádkách se například se nejednou vyskytuje smutný, zakletý zámek nebo temný les.

Postavy se také pohybují ve svých i cizích příbytcích. Během vyprávění se tak ocitáme v různých chaloupkách, komůrkách i sekničkách. Častokrát se během děje dostaneme také do prostředí honosných zámků a královských hradů. Zde pak hlavní hrdinové žijí (v případě, že jde o mladé kralevice) nebo se sem vydávají (prostí mladíci) za účelem vysvobození zakleté princezny a podobně. Právě u zámků Erben často využívá přívlastky typu zlatý, stříbrný, diamantový apod.

Erbenovy strohé popisy prostředí, omezené jen na základní, nejnnutnější fakta, mají pro čtenáře jednu výhodu. Dovolují jim více pracovat s fantazií a daná místa si domyslet.

⁹ ERBEN, Karel Jaromír. *České pohádky Karla Jaromíra Erbena*. 1961; ERBEN, Karel Jaromír. *České pohádky*. 1970; MIKŠÍČEK, Matěj. *Nejkrásnější pověsti české II*.

¹⁰ ERBEN, Karel Jaromír. *České pohádky Karla Jaromíra Erbena*. Ilustrace Václav Karel. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1961, s. 10.

5. 2. Matěj Mikšíček

Matěj Mikšíček pracuje s prostředím dosti jinak, než tomu bylo u Karla Jaromíra Erbena. Mikšíček ve svém příbězích dává přednost konkrétním místům, přičemž většina z nich se nachází na Moravě, odkud autor pochází. V Setkáváme se tak nejen s velkými významnými městy (například Brno, Olomouc či Třebíč), s hrady a zámky (Hostýn, Tempelštýn aj.) a také s mnohými přírodními reáliemi, jako jsou kopce, vrchy (např. Radhošť), lesy, řeky i jezera, ale také skály či propasti.

Ačkoliv Mikšíček vymezuje prostředí konkrétněji, než Erben, ani u něj nečekejte žádné rozvleklé charakteristiky. Výjimkou je však příběh Zubrův Týn, ve kterém je přímo popsán průběh cesty přes Bystrc na Veveří. Vypravěč zde velice podrobně vykresluje okolní přírodu i stavby. Nakonec také vypráví pověst, která se váže k jednomu templářskému hradu.

Stejně jako Erben i Mikšíček ve svých příbězích popisuje místa, ve kterých hrdinové bydlí. V průběhu čtení tak narazím na domečky či chaloupky, ale také na hrady a zámky. Narozdíl od Erbena se Mikšíček ale více věnuje jejich popisu, a to především co se týče jejich umístění. Často se tak dozvídáme více informací o okolí jednotlivých staveb.

U Matěje Mikšíčka je také velmi patrný vliv křesťanství. V nejedné pohádce se totiž objevují kláštery, chrámy, kostely či kapličky. Otázce náboženských prvků se ale budeme podrobněji věnovat později v samostatné kapitole.

Faktické reálie Moravy mají v Mikšíčkových příbězích své nezastupitelné místo. Častokrát se totiž k těmto místům vážou různé pověsti. Jako příklad můžeme jmenovat příběhy Nový hrad, Studna na Tempelštýnu, Zubrův Týn nebo Čertovo sídlo u Studené.

Pokud jde dobu, ve které se jednotlivé příběhy odehrávají, i Mikšíček často ponechává čas neurčitý. Někdy ale na druhou stranu autor pracuje s konkrétními historickými daty. Tak je tomu kupříkladu ve Lvovi v Třebíči. Zde jde o počátek roku 1634, kdy byl v Chebu zavražděn Albrecht z Valdštejna. Také ve Slavnosti svatého Víta v Jamnici autor pracuje s konkrétními daty, a sice s léty 1313, 1314, 1327, 1345 a také 1548. Tyto letopočty se totiž týkají pověstí, které se vážou k historii města.

6. Ženské postavy¹¹

Téměř v každé Erbenově pohádce vystupuje alespoň jedna ženská postava.

¹¹ ERBEN, Karel Jaromír. *České pohádky Karla Jaromíra Erbena*. 1961; ERBEN, Karel Jaromír. *České pohádky*. 1970; MIKŠÍČEK, Matěj. *Nejkrásnější pověsti české II*.

V příbězích Matěje Mikšíčka se ženy a dívky objevují o něco méně. V obou případech může jít o ženy prostého původu či jejich dcery, stejně tak jako o královny a mladé princezny. Nejednou se také setkáváme s vílami, duchem nějaké urozené paní či kouzelnou babičkou. Těm se ale budeme věnovat v samostatné kapitole o nadpřirozených postavách.

6. 1. Mladá dívka

Dívky rozličného původu se objevují v Mikšíčkových příbězích i Erbenových pohádkách velmi často. Ve velké části příběhů jde o dceru některé z hlavních postav. Zde také můžeme zmínit, že takové dcery žijí jen s jedním rodičem, a to většinou se svým otcem.

Ve dvou Mikšíčkových příbězích se setkáváme s dcerou čaroděje. Konkrétně jde o Studnu na Tempelštýnu a Čekanku. V obou příbězích jde o dívky velice milé, obětavé, se smyslem pro spravedlnost.

Další dcera vystupuje v příběhu Kovář z Mrákotína. I tady sedmnáctiletá Anežka žije pouze se svým otcem, kterému pomáhá v jeho řemeslu.

V příběhu Obrovská harfa se seznamujeme s dcerou umírajícího šlechtice. Ta měla odejít po smrti otce do kláštera. Začne se o ni ucházet schovanec Otto. Svatava ho ale odmítá, protože chce dodržet svůj slib.

Také v příběhu Pernštýnská panna vystupuje mladá dcera urozeného pána, který poměrně brzy zemřel. Tentokrát se jmenuje Markéta a touží po tom, aby jí bratr jejího mrtvého otce přenechal kousek dědictví. Nakonec dívka dostane to, co žádala.

Do dcery chudé vdovy se zamiluje pán Miloš v Divotvorné masti. Ludmila ale miluje jiného, a tak raději zůstává sama, aby Milošovi neublížila. Nakonec po Milošovi chce, aby jí dokázal lásku. Dá mu za úkol, aby jí sřal hlavu. Pokud jí hlava přiroste, prý je to znamení toho, že miluje oba. Hlava jí ale nakonec nepřiroste. Miloš pochopí, že Ludmila byla věrná prvnímu muži, a tak raději zemřela, než aby oběma ubližovala.

V příběhu s názvem Cikáni se urozený Ferdinand zamiluje do mladé cikánky, která mu hádá z dlaně. Dojme ho její citlivost a rozhodne se, že ji požádá o ruku.

Ve Hněvu dvou sester vystupují dvě sousedky, rozhádané sestry. Příčina jejich hněvu tkví v tom, že jako malé byly úplně stejné a toužily po tomtéž. Nakonec se také obě zamilovaly do jednoho mladíka. Ten to ale neunesl a odjel do boje. Když obě sestry poměrně v nízkém věku zemřou, ani po smrti nedojdou smíření.

S Boženou, které soused Luboň pase krávy, se krátce setkáváme ve Zkamenělém stádě. Jednou však Luboň krávy úmyslně nehnal domů, a Božena ho proto potrestala - nechala zkamenět jeho i stádo.

Prosit o nocleh na hrad přijde krásné dívka v příběhu Propast. Stane se rytířovou hospodyní. Postupem času se oba sblíží a dívka otěhotní. Z dívky se po nějaké době stane protivná hádavá žena. Po jedné hádce ji muž ve vzteku zabije.

V Erbenových pohádkách se mladé dívky již neobjevují tak často, pokud tedy nepočítáme urozené princezny. Těm se ale budeme věnovat později.

I u Erbena se setkáváme s dcerami některé z postav. Tentokrát jsou ale tyto dívky samy hlavní postavou. Konkrétně jde o pohádky Tři přadleny a Hrnečku, vař. V první zmíněné pohádce vystupuje líná Liduška, kterou si odvezla na hrad královna. Dívka má za úkol upříst velké množství lnu. Ve druhé pak jde o dívku, jež díky své štedrosti dostane za odměnu kouzelný hrneček.

V příběhu nesoucím název Vodník se krátce objeví děvečka sloužící u Vodníka. Je ale velice zvědavá a i přes zákaz sahá na hrnečky s dušemi. Kvůli tomu je pak ze služby propuštěna.

6. 2. Matka

Matka jakožto jedna z vedlejších postav se objevuje pouze v jednom Mikšíčkově příběhu (Kouzelný střelec) a třech Erbenových pohádkách (Tři zlaté vlasy děda Vševěda, Hrnečku, vař a Otesánek).

V Kouzelném střelci jde o matku hlavního hrdiny, který je v kraji vyhlášeným pytlákem. Žena ho velmi lituje a stydí se za něj. Syn se ale nakonec napraví.

Milující matka má děda Vševěda. Ta pomůže Plaváčkovi opatřit ony tři zlaté vlasy a zjistit, jak zachránit kouzelnou jablň, studnici a vysvobodit zakletého převozníka.

V Hrnečku, vař se seznamujeme s nenechavou vdovou, která žije se svou dcerou v malé chalupě. Žena si totiž jednou bez dovolení půjčí dívčím kouzelný hrneček, aby si připravila k obědu kaši.

V poslední Erbenově pohádce Otesánek vystupuje žena velmi toužící po potomkovi. Nakonec jí manžel přinese pařízek připomínající malé dítě.

6. 3. Manželka, vdova

V několika Mikšíčkových příbězích se setkáváme s manželkou některého mužského hrdiny. Občas je dokonce tato žena hlavní postavou. V jednom příběhu také vystupují dvě vdovy.

Karel Jaromír Erben s postavou manželky pracuje pouze v jedné pohádce, a sice v pohádce Škola bohatí. Zde jde o ženu hlavního hrdiny, který je nádeníkem.

Prvním příběhem od Matěje Mikšíčka, v němž se objevuje manželka některého z hrdinů, je Ječmínek. Tato žena je velice milá, hodná a snaží se svému muži domluvit ve chvíli, kdy začne být pyšný, marnivý a až příliš holduje povrchním oslavám. Muž ji nakonec vyhodí z domu.

V příběhu Fési Motal je manželka měšťana Jakuba Zábělského unesena loupežníky a v zajetí nakonec stráví celé tři roky.

Hlavní postavou Slavnosti svatého Víta v Jamnici je Alžběta, manželka krále Jana. Ta je velice milá na místní jinochy a svou činností se významně podílí na povznesení města Jamnice.

Žena jménem Alžběta vystupuje také ve Smrtném skoku. Jde o manželku vojvody Ludvíka. Je to žena velice hodná, laskavá a až nadpřirozeně krásná. Když s vyznáním lásky k ní spáchá jeden z panošů sebevraždu, Alžbětu to hluboce zasáhne a už nikdy nepromluví.

V příběhu Žárlivá nacházíme rovnou dvě hlavní hrdinky. Obě jsou vdovami a mají domečky kousek od sebe. Jedna z nich, Kačenka, však velice žárlí na tu druhou, Haničku. Obě totiž milují stejného muže. On si ale vyvolil Haničku.

6. 4. Zlá bába

Zlá bába, aniž byla postavou nadpřirozenou, vystupuje pouze v jednom příběhu, a to v Mikšíčkově Bábě u Třebíče. Tady jde o starou ženu, která si střeží a schovává zlatáky, ale nikdy je neutratí. Postupem času začne po penězích prahnout čím dál tím víc a neostýchá se ani použít násilí, což se jí jedné noci vymstí.

6. 4. Hodná babička

Hodné babičky, které někomu pomohou, vystupují hned ve čtyřech Erbenových

pohádkách. První z nich jsou Tři zlaté vlasy děda Vševěda. Tady se kromě zestárlé milující matky děda Vševěda setkáváme hned v úvodu se třemi hodnými sudičkami.

Kouzelný hrneček věnovala dcerušce chudé vdovy stará žebračka v pohádce Hrnečku, vař. Dívka k ní byla velice milá a rozdělila se s ní o skromný oběd.

To v příběhu Otesánek šikovná babička zachrání celou vesnici před nenajedeným děťátkem ze dřeva. Uhodí Otesánka motyčkou, rozpárá mu břicho a všichni vyskočí ven, živí a zdraví.

V příbězích Matěje Mikšíčka se s tímto typem postavy nesetkáme.

6. 6. Princezna, královna

Urozeným dívkám z královských rodin je záměrně věnována tato poslední podkapitola. Vyskytují se totiž jen u jednoho ze srovnávaných autorů, a sice u Karla Jaromíra Erbena. Současně se ale také budeme věnovat královnám, protože i ty mají v pohádkách své místo.

Princeznu si podle věštby sudiček vezme prostý Plaváček v pohádce Tři zlaté vlasy děda Vševěda. Bude ale muset splnit několik náročných úkolů.

V Dlouhém, Širokém a Bystrozrakém se mladý kralevic zamiluje do princezny z obrazu. A protože ji drží na svém hradě zlý černokněžník, princ se vydává do světa, aby ji vysvobodil z prokletí a mohl si ji vzít za manželku.

V Drakovi dvanáctihlavém zase zlý drak žere urozené princezny. Naštěstí se ale objeví statečný mladík, který ho zabije. Princeznu tak zachrání před jistou smrtí si a nakonec si ji po určitých peripetiích vezme.

Rovnou s dvanácti urozenými dívkami se setkáváme v pohádce s názvem Zlatovláska. Ale pouze jednu z nich, právě Zlatovlásku, vyslouží pro svého krále kuchař Jiřík. Nakonec je to ale právě Jiřík, koho princezna pojme za manžela.

Také v Ptákovi Ohnivákovi a lišce Ryšce vystupuje krásná princezna jménem Zlatovláska. Tu má přivést princ, aby tak mohl splnit další úkoly. Po splnění náročných úkolů a překonání dalších nástrah se koná svatba.

Tentokrát mladá královna se objevuje v Živé vodě. Do té se zamiloval princ, který se vydal hledat právě živou vodu. Závistiví bratři mu ale vodu vyměnili a prince čekal trest v podobě zaldění. Když nakonec vše vyjde najevo a bratři jsou potrestáni, princ a mladá královna se vezmou.

Ve Třech přadlenách královna odveze na svůj hrad lenivou Lidušku v domnění, že

ji její matka bije, a také proto, že dívka údajně velice ráda přede len.

V Hádance se zase mladá královna krutě pomstí muži, který zabil jejího milého, aby se za něj mohl následně vydávat.

V pohádce s názvem Dvojčata se setkáváme hned se dvěma královnami. První z nich je matka dvou mladíků, kteří se vydali do světa na zkušenou. Druhou je pak mladá královna zakletá do podoby staré babice. Ta postupně láká oba prince do nočního lesa pomocí záhadného světélka. Prvního z nich nechá zkamenět, u druhého už se jí to ale nepodaří. Po tom, co jí jeden z princů utne hlavu, stane se z ní opět krásná panna.

7. Nadpřirozené postavy¹²

Tuto kapitolu budeme věnovat veškerým nadpřirozeným postavám. Ty mohou mít buď podobu lidí, nebo zvířat. S kouzelnými zvířátky se ale nesetkáváme příliš často. Z našich dvou srovnávaných autorů je využívá pouze Karel Jaromír Erben, a sice ve třech pohádkách.

Nyní už se podíváme na jednotlivé druhy nadpřirozených postav.

7. 1. Víly, divé ženy a podobně

Víly, divé ženy a podobné postavy vystupují v několika Erbenových pohádkách, a to v Jabloňové panně, v Pověsti o studánce Litoše a Divých ženách. Víla jako hlavní hrdinka se také objevuje v Mišičkově příběhu s přínosným názvem Víla v lešenské studni. Protože jí ale její milý podvede, rozhodne se, že se mu krutě pomstí. Později se pak zjevuje ve studni, kde tiše naříká.

V Jabloňové panně se setkáváme se třemi krásnými pannami, které vyskočily z jablka. Do jedné z nich se také jejich zachránce zamiluje a nakonec si ji vezme.

Také v Pověsti o studánce Litoše se mladý muž zamiluje do víly. Ta žije spolu se svými dvěma sestrami u lesní studánky. Ale protože na ni muž bude zlý, jednoho dne zmizí a už se nikdy nevrátí.

Divé ženy jsou hlavními postavami tří stejnojmenných pohádek. Žijí v lesích, na loukách a podobných místech. Rády jezdí na lovy, tancují a také pomáhají lidem.

¹² ERBEN, Karel Jaromír. *České pohádky Karla Jaromíra Erbena*. 1961; ERBEN, Karel Jaromír. *České pohádky*. 1970; MIKŠÍČEK, Matěj. *Nejkrásnější pověsti české II*.

7. 2. Kouzelná babička/zlá babice/jezinky

Hned tři záhadné babičky jsou důležitými postavami Erbenových Tří přadlen. Jak již sám název napovídá, jde o tři hodné babičky, přadleny, které se zničehonic objeví, aby lenivé Lidušce pomohly upříst všechen len. Liduška je pak za odměnu pozve na svou svatbu.

Naopak zlá babice vystupuje v pohádce Jabloňová panna. Ta se strhne panně čekající na milého plášť a vezme si ho na sebe, aby se mohla vydávat za ní. Mladý král si babici odveze domů v domnění, že ho panna zkouší. Nakonec ale vše vyjde najevo, babice je potrestána a tři začarované holubice se promění zpět v princezny.

Také jezinky vypadají na první pohled jako obyčejné staré báby. V pohádce Jezinky I využívají malého Šmolíčka. Pod záminkou, že se chtějí ohrát, mu vtrhnou domů, unesou ho a chtějí ho sníst. Jejich plány ale zhatí jelen, který si pro Šmolíčka na poslední chvíli přiběhne. V Jezinkách II zase tyto zlé báby vylouply oči dědečkovi, který žije na samotě pod lesem.

7. 3. Černá a bílá paní, duchové/andělé

Duchové urozených dam se v podobě černé nebo bílé paní zjevují v Mikšíčkových příbězích, které jsou prostě pojmenované podle těchto postav. Obě po své smrti dohlížejí na pořádek ve svém okolí, jsou útechou hodným lidem a také jim ochotně radí.

V Pernštýnské panně se v okolí hradní hrobky zjevuje duch urozené Markéty. Ta ve dne v noci dohlíží na okolní dění a přitom v ruce nosí veliký svazek klíčů.

V příběhu Nový hrad jde tentokrát o zlého ducha ženy, která nechala zemřít hledem muže, do něhož byla zamilovaná, ale on její city neopětoval. Tento duch se nyní zjevuje v lese u potoka a s radostí se mstí všem příchozím mužům.

Duchové v trochu jiném pojetí se letmo objevují také v příběhu Čekanka. Jde o zlé duchy, jejichž pomoc využije mocný čaroděj Kotouč, když se bude snažit získat za ženu právě krásnou Čekanku. Nakonec jsou to právě ti duchové, kdo zlého čaroděje zničí.

Pomoc zlých duchů využíval nějakou dobu také čaroděj ve Studni na Tempelštýnu. Nechtěl totiž, aby se jeho dcera vdala. Nakonec ale tento čaroděj přišel k rozumu a styku se zlými duchy se nadobro vzdal.

V příběhu Sirotek se malému Michalovi zjeví anděl strážce a pomůže mu najít cestu z temného bludiště v hlubokém lese.

7. 4. Čarodějové, černokněžníci

Jak jsme zmínili již v předchozí podkapitole, čarodějové vystupují v Mikšíčkových příbězích Čekanka a Studna na Templeštyně. Oba pak využívají pomoc zlých duchů. Jednomu z nich se to vymstí, druhý včas přijde k rozumu.

Tři černokněžníky pohostí bača v příběhu Hostýn. Nechá je u sebe přespat a oni se mu pak odmění tím, že ho vezmou s sebou do jeskyně, ve které si muž smí vzít dvě tyče. Ty se pak venku promění ve zlato a stříbro.

Zlý černokněžník se naopak vyskytuje v Erbenově pohádce Dlouhý, Široký a Bystrozraky. Vězní na svém hradě krásnou princeznu. Nakonec ji však zachrání udatný princ s pomocí tří šikovných mládenců.

7. 5. Vodník, vodnice

S vodníkem a jeho ženou se setkáváme pouze v Erbenově pohádce s prostým názvem Vodník. Tento zelený mužík žijící v pražském Podskalí samozřejmě jako každý jiný vodník věší na vrbu pentličky a topí ty, kdo se jich dotknou. Vodník ale rovněž rád chodí do hospody na pivo. Jeho žena Sára je velice společenská, přátelí se s lidmi a také dělá jedné malé holčičce kmotru. Jednou ji také vezme s sebou na návštěvu do podvodního království.

7. 6. Čert

Tato postava se objevuje pouze v jednom Mikšíčkově příběhu, a sice v Čertově mlýně na Radhošti. Pekelný muž se totiž usadil v jednom mlýně v údolí kolem Radhoště. Lidé se ho velice bojí, a tak se místu vyhýbají. Jednoho dne se ale najde odvážlivec, který ve mlýně přespí a čerta vyžene.

7. 7. Trpaslíci

Malí trpaslíci, kteří pomáhají lidem v nesnázích, vystupují v příběhu Hostýn od Matěje Mikšíčka. Právě tito hodní mužáci zachrání malého osiřelého Vněslava. Když chlapec jednoho deštivého dne pláče pod starou hruškou, jeden z trpaslíků ho utěšuje a později ho vezme s sebou do svého království. Vněslav ale ke konci příběhu poruší svůj slib, a skřítkové ho tudíž potrestají.

7. 8. Raráš, šetek

O raráši/šetkovi vyprávějí čtyři Erbenovy pohádky. Tyto postavy na sebe berou různou podobu (dětí, zvířat) a žijí v lidských příbytcích. Někteří se jen tak zjevují a ujídají zásoby jídla, škádlí děvečky a podobně. Jiní jsou lidem nápomocní, ale postupem času začnou škodit a majitelé se jich musí zbavit.

7. 9. Další nadpřirození muži

V Erbenových pohádkách se také vyskytují další muži s nějakou nadpřirozenou schopností. Jde o tyto postavy: děd Vševěd, Otesánek, Dlouhý, Široký a Bystrozraký.

Děd Vševěd je muž žijící společně se svou matkou ve zlatém třpytivém zámku. Vševěd má dlouhé zlaté vlasy. Tři z nich se snaží získat mladý Plaváček, aby si mohl vzít princeznu za manželku.

Otesánek je obživlý kus dřeva připomínající miminko. Vyklube se z něj ale veliký jedlík. Poté, co sní veškeré zásoby jídla, sní také své rodiče a další lidi z vesnice. Nakonec ho přemůže stará čiperná babička, která ho praští do hlavy, rozpárá mu břicho a všichni lidé vyskočí živí a zdraví ven.

7. 10. Rozum, Štěstí

Rozum a Štěstí jsou hlavními postavami stejnojmenné Erbenovy pohádky. Rozum vstupuje do hlavy lidem, kteří nejsou příliš chytří. Štěstí se zase stará o tom, aby byli lidé v životě úspěšní. Na konci pohádky si oba uvědomí, že by se jeden druhému měli vyhýbat.

7. 11. Draci

Nevinné panny požívá drak v pohádce Drak dvanáctihlavý od Karla Jaromíra Erbena. Každý měsíc mu obyvatelé městečka musí přivést jednu pannu, jinak by město zničil. Nakonec však draka zabije udatný myslivec, čímž zachrání princeznu, a nakonec si ji vezme za manželku.

Drak se krátce objevuje také v Mikšíčkově příběhu s názvem Radhošt. Tady drak pravidelně létá do jeskyně, ve které je uvězněný loupežník. Ten se drakovi vyšplhá na záda a tím se mu podaří z vězení uprchnout.

7. 12. Kouzelná zvířátka

Hned několik zvířátek pomůže kuchaři Jiříkovi v Erbenově Zlatovlásce. Jiřík totiž zachránil před jistou smrtí malé mravence, dva osiřelé ptáčky a také rybu ze sítě. Ti všichni mu pak pomohou splnit náročné úkoly.

Také liška Ryška bude nápomocná hlavnímu hrdinovi pohádky Pták Ohnivák a liška Ryška. Kouzelný pták Ohnivák zase svým líbezným zpěvem zachrání starého krále před smrtí.

Mladý syn myslivce v Drakovi dvanáctihlavém potká v lese vlka, medvěda a lva. A protože ho přemluví, aby je nezabil, jsou mu nakonec nápomocní při boji s drakem.

8. Kouzelné prvky¹³

Tuto kapitolu budeme věnovat kouzelným prvkům, které se objevují téměř v každé Erbenově pohádce. Naopak u Mikšíčka se objevují pouze v sedmi příbězích z celkových třiceti sedmi. Můžeme tedy tvrdit, že zatímco Erben často pracuje s fantazií, Mikšíček se naopak drží spíše racionální složky.

8. 1. Kouzelné prvky u Erbena

V pohádce Tři zlaté vlasy děda Vševěda se setkáváme hned se třemi kouzelnými prvky. Hned na začátku je zmínka o kouzelné jabloni, které plodí mladící jablka. Dále se dozvídáme o studnici s živou vodou, které omlazuje. Díky Vševědovým zlatým vlasům zase Plaváček získá odpovědi na své otázky.

V Dlouhém, Širokém a Bystrozrakém naši hrdinové vejdou do království, jehož obyvatele nechal zkamenět zlý černokněžník. Tento černokněžník má kolem pasu tři železné obruče, přičemž každé praskne po tom, co princ splní náročný úkol. A pak také černokněžník princeznu promění v prsten a ukryje ji na dně moře.

Nezbedný kuchař Jiřík ve Zlatovlásce ochutná rybu, kterou ustrojil svému králi, a díky tomu začne rozumět řeči zvířat. Cestou do světa se setká se zvířátky, která mluví. Ptáčci mu v rámci posledního náročného úkolu pomohou sehnat živou a mrtvou vodu. Těch využije Zlatovláska k tomu, aby oživila popraveného Jiříka.

Také v Živé vodě se mladí princové vydávají do světa, aby získali onu zázračnou

¹³ ERBEN, Karel Jaromír. *České pohádky Karla Jaromíra Erbena*. 1961; ERBEN, Karel Jaromír. *České pohádky*. 1970; MIKŠÍČEK, Matěj. *Nejkrásnější pověsti české II*.

tekutinu. Ta má uzdravit jejich otce, který musí zůstat ve tmě, jelikož má potíže se zrakem.

V Ptákovi Ohnivákovi a lišce Ryšce roste v královské zahradě vzácná jabloň. Každý den plodí jedno zlaté jablko, které však vždy v noci záhadně mizí.

Se smutným královským párem se setkáváme v pohádce Dvojčata. Nemají totiž děti a moc by si je přáli. Jednoho dne stará žena královně poradí, aby si nechala k jídlu připravit ulovenou rybu. Zbytky má dát kobyle. Co nesní kobyla, dá psici. Kostí pak zakope do zahrady. Královně se pak brzy narodí dva synové, kobyla porodí dvě hřibata, psice dvě štěňata a v zahradě vyrostou dva proutky, ze kterých se stanou meče. V této pohádce si pak dospělí princové, kteří se vydali do světa, vyměnili své meče. Když pak jeden z mečů začne rezivět, princ pochozí, že jeho bratrovi se špatně daří, a vydá se také do světa.

V Jabloňové panně si služebná nechá květ, který našla. Od té doby se jí vždy záhadně uklidí komůrka. Později zjistí, že to má na svědomí právě panna z jablka. V této pohádce se také v závěru objevují tři holubičky - jde právě o tři začarované panny.

V Jezinkách II sirotek Janeček pomůže dědečkovi, aby mu jezinky vrátili oči. Po prvním pokusu však dědeček vidí vlky. Po druhé zase štiky. Až třetí pokus je úspěšný a dědeček vidí zase normálně.

Vodník ve stejnojmenné pohádce strádá dušičky do hrníčků. Jednoho dne ale nenechává návštěva jeden z hrníčků otevře a duše vyletí ven.

Dcera chudé vdovy v pohádce Hrnečku, vař obdrží darem kouzelný hrneček, který navaří tolik kaše, kolik si jen člověk řekne.

Štěstí zachrání selského synka před popravou v Rozumu a štěstí. Zlomí totiž meč, kterým měl být Vaněk usmrcen.

8. 1. Kouzelné prvky u Mikšička

V Kouzelném střelci se proti mladému pytlákovi požene bílé zářící kolo. Mladík se ho ale zbaví díky kouzelné střele z pušky. Záhy se také dozví, že ho za pomoci zlých duchů chce zabít žena, jejíž sestru si má vzít. Jeho nastávající mu našťestí poradí, jak duchy přemoci.

V Hostýnu zachrání sirotka Michala skřítkové a dávají mu železné tyče, které se po návratu na zem promění ve zlato. Chlapec je pak prodává Židovi a tím se vydělá peníze.

Kovové tyče proměňující se ve zlato a stříbro zase získá bača v příběhu Radhošť.

Hostil totiž tři černokněžníky a ti ho vzali za odměnu s sebou do jeskyně, kde si může vzít právě ony tyče.

V příběhu Studna na jamolickém hradě čili na Tempelštynu jeden z pasáků ovcí hodí jinému pasákovi botu do studny. Když si pro ni Lutoslav sleze, zjistí, že je plná dukátů.

Obrovské harfa ve stejnojmenném příběhu srazí schovance Ottu. Ten chtěl totiž porušit slib, který dal svému umírajícímu pánovi.

V Divotvorné masti nabádá Ludmila svého nápadníka Miloše, aby ji sťal hlavu. Poté jí má potřít krk i hlavu kouzelnou mastí. Pokud je jejich láska opravdová, Ludmilina hlava opět přiroste ke krku.

9. Náboženství ¹⁴

Různé náboženské prvky se objevují v příbězích Matěje Mikšíčka. Může jít o všelijaké křesťanské stavby (chrámy, kostely, kláštery), projevy víry (např. modlení), zázraky spojené se svatými a podobně. V některých příbězích také vystupují sami mnichové nebo podobné postavy.

V Bábě u Třebíče dojde k potrestání hříšnice, která shromažďovala peníze a chystala se zabít svého posledního pacienta. V příběhu je pak zmíněno, že zásahem prstu Božího ztratila žena sílu a z ruky ji vypadl nůž, kterým chtěla vraždit.

V příběhu s názvem Konstantin Gatterburk je popsána kaple, ve které se nachází zdobený oltář plný různých obratů. Mezi nimi je také obraz Panny Marie. Právě k němu se začne modlit zoufalý muž a prosí Pannu Marii o ochranu.

V příběhu Fési Motal nabádá plukovník Paikul své vojáky i měšťany, aby šli do chrámu a modlili se za mír, který byl právě uzavřen.

Kníže Rastislav v příběhu Saul Odřivous zase podporuje německé mnichy, kteří zakládají nová biskupství. Snaží se také získat pro křesťanskou víru pohanského rytíře.

Se dvěma rozhádanými sestrami s setkáváme v příběhu Hněv dvou sester. Ty si u řeky Děsny nechala každá vystavit svůj malý kostelíček. Na každém břehu tak stojí jeden. Vypráví se, že po smrti dívek se k sobě kostelíčky pomalu přibližují. Až se dostanou úplně k sobě, bude to prý znamením toho, že se obě usmířily.

V příběhu Zubrův Týn se vypravěč o Velikonocích roku 1843 vydává na cestu přes

¹⁴ ERBEN, Karel Jaromír. *České pohádky Karla Jaromíra Erbena*. 1961; ERBEN, Karel Jaromír. *České pohádky*. 1970; MIKŠÍČEK, Matěj. *Nejkrásnější pověsti české II*.

Bystrc na Veveří a dál. Zmiňuje se také o chrámu Prosetín a popisuje jeho vzhled.

V Pernštýnské panně je jednou z postav kněz Jan, který v neděli koná kázání a mši. Nabádá také obyvatele hradu, aby se těchto akcí více účastnili.

Dva dominikáni se vypravili do Brna v příběhu Kvas na Tempelštýnu. Když se jim nedaří najít cestu, objeví se nedaleko klášter, ve kterém je mistr nechá přespat. Ujme se jich jeden z místních klášterníků. Na zpáteční cestu také dostanou malou truhličku plnou zlata. Dar pak využijí ke zvelebení řádu.

V Čertově sídle u Studené je hned v úvodu zmínka o kostelu Matky Boží v Telči, která je velmi starobylý. Toto místo navštěvují celé davy poutníků. K Matce Boží se zde také bude modlit umírající Barta. Nakonec bude díky tomu uchráněn před peklem.

V příběhu Pernštýn do dozvídáme, že tento hrad vznikl za doby Cyrila a Metoděje. Do tohoto místa se tehdy vydal jeden poutník. V tomto příběhu se také v rozhovorech poutníka s místními vyskytují pojmy jako Syn Boží, Vykupitel náš, Světlo světa a podobně.

V Jezerním klenotu je zmínka o kostelu svatého Antonína. V tomto kostele je pověšen obraz zasnoubení Marie s Josefem. Ten namaloval šlechtic Antonio, který se dal právě na malířství.

V příběhu Švédové u Brna se během třicetileté války v mlze objeví Panna Marie s rozevřenýma rukama. Lidé to chápou jako symbol ochrany. V tuto dobu ustane obléhání města a celé vojsko odtáhne pryč. Od té doby se zde každý den v jedenáct hodin dopoledne zvoní na památku toho, že Panna Marie ochránila město. Den, kdy došlo k zázraku, je pak každoročně slaven jako Nanebevstoupení Panny Marie.

10. Závěr

Srovnáním pohádek Karla Jaromíra Erbena a příběhů Matěje Mikšíčka jsme zjistili, jak oba autoři pracují s jednotlivými tématy a motivy. I když se u obou autorů někdy setkáváme s podobnými tématy či motivy, každý je zpracovává poněkud odlišně. Totéž platí také u prostředí, ženských i nadpřirozených postav. Co se týče kouzelných prvků, ty v Mikšíčkových příbězích velice často úzce souvisí s náboženskou vírou. Naopak u Erbena se nadpřirozené jevy často vztahují k předkřesťanskému období. Autor byl přesvědčen, že čím starší pohádka, tím kouzelnější.

Připomeňme také důležitý fakt, že u Matěje Mikšíčka nejde pohádky, ale o příběhy s kouzelnými prvky. Také jsou, narozdíl od Erbena, lokalizované. Mikšíček tedy v podstatě vytváří beletrizované pohádky jako Božena Němcová, ale inklinují spíše k pověstem.

11. Seznam literatury a zdrojů

11. 1. Literatura

DOLANSKÝ, Julius. *Karel Jaromír Erben: Studie s ukázkami z díla*. 1. vydání. Praha: Melantrich, 1970. Odkazy pokrokových osobností naší minulosti, sv. 28.

ERBEN, Karel Jaromír. *České pohádky Karla Jaromíra Erbena*. Ilustrace Václav Karel. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1961,

ERBEN, Karel Jaromír. *České pohádky*. 3. vydání v Odeonu. Praha: Odeon, 1970.

GRUND, Antonín. *Karel Jaromír Erben*. Praha: Melantrich, 1935.

LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Fraus slovník literárních pojmů, aneb, Co se skrývá za slovy*. 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2006. ISBN 80-723-8620-4.

Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce. 1. A-G. 1. vyd. Praha: Academia, 2000. ISBN 80-200-0797-0.

Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce. 3. M-Ř Svazek II. P-Ř. 1. vyd. Praha: Academia, 2000, s. 733-1522. ISBN 80-200-0708-3.

MIKŠÍČEK, Matěj. *Nejkrásnější pověsti české II*. Praha: XYZ, s. r. o., 2007. ISBN 978-80-87021-55-2.

11. 2. Časopisy

Humoristické listy. Praha: Züngel, 4. července 1890, roč. XXXII., č. 27, s. 1.

Naše vyobrazení: Matěj Mikšíček. *Světozor*. Praha: Tisk Závodu tiskařského a vydavatelského. 15. prosince 1882, roč. XVI., č. 51, s. 611. Dostupné z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=SvetozorII/16.1882/51/611.png>

11. 3. Online zdroje

VYKOUPIIL, Libor. Ecce Homo - Matěj Mikšíček. In: *ČRo Brno: informace, vzdělání i zábava* [online]. 12. března 2012 [cit. 2013-10-18]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/brno/upozornujeme/_zprava/ecce-homo-matej-miksicek--1031097

12. Resumé

In the case of Matěj Mikšíček, it is not about fairy tales, but about stories with magic elements. Moreover, they are, in contrast to Karel Jaromír Erben, located. Thus, Mikšíček basically creates fictional fairy tales such as Božena Němcová, but they tend to be rather legends.